

THE VERBAL BEHAVIOR APPROACH - Kako podučavati djecu s autizmom i drugim povezanim poremećajima

(Barberra, Rasmunsen)

Uvod

VB pristup se temelji na istraživanjima u okviru Primijenjene analize ponašanja, ali također uzima u obzir djetetovu sposobnost upotrebe jezika na funkcionalan način.

VB pristup je namijenjen poučavanju različitih vještina, a najvažnije jezičnih vještina u djece s autizmom i drugim razvojnim poteškoćama. Jezik se tretira kao ponašanje koje se može oblikovati i potkrijepiti s tim da se pažnja poklanja ne samo onome što dijete govori već i načinu na koji koristi jezik.

Ovaj pristup je proizašao iz osnovnih principa ABA terapije, unazad 10-15 godina i uključuje Skinnerovu analizu koju je predstavio u knjizi Verbal behaviour (1957). Autori J. Michaels i M. Sundberg su prvi počeli primjenjivati koncepte Skinnerove teorije u učenju jezika kod djece s različitim razvojnim poteškoćama.

1998. godine izdali su knjigu Teaching language to children with autism and other developmental disabilities i Assessment of basic language and learning skills (ABBLs). ABBLs se može koristiti kao kurikulum, procjena kao i oruđe za praćenje razvoja različitih vještina.

Unutar Lovaasovog pristupa koristi se najčešće metoda DTT (discrete trial teaching) gdje se prezentira zahtjev, dijete daje odgovor te nakon toga slijedi posljedica. Instruktor može reći „Dodirni nos“, i ako dijete dodirne svoj nos nagrađen je s podkrepljivačem kojeg preferira.

VB uključuje sve oblike komunikacije kao što su pokazivanje, znakovni jezik, upotreba gesti, a ne samo govor. Također uključuje i komunikaciju u obliku tantruma. Također koristi se kod djece koja su neverbalna i kod djece koja posjeduju određene jezične vještine.

Vrlo često ovaj pristup dovodi do smanjenja u problemskim ponašanjima (tantrumi) zato što započinje s procjenom onoga što dijete voli i koristi te aktivnosti ili objekte (potkrepljivače, zato što potkrepljuju poželjna ponašanja) da bi motivirali dijete da savladava aktivnosti i vještine i da bi počeo s procesom učenja. Nakon što su identificirani potkrepljivači, centralna tema ovog pristupa je naučiti dijete kako da koristi specifične zahtjeve (requests). Skinner je to nazvao terminom „mand“ i on čini osnovicu u VB pristupu.

Nakon što su potkrepljivači spremni, instruktor počinje s procesom učenja. Zbog toga što je ovaj pristup jako usmjeren na dijete vrlo je važno da se instruktor okruži s djetetovim potkrepljivačima (stvarima koje dijete najviše voli) i daje ih djetetu bez da zahtijeva nešto od njega. Tako će dijete naučiti da asociira odraslu osobu kao osobu koja daje pozitivne stvari umjesto kao osobu koja zahtijeva nešto od djeteta. Uparivanje stola, instruktora, radnog prostora i materijala s djetetovim potkrepljivačima je ključ u započinjanju ovog pristupa.

Cilj je da dijete samoinicijativno dolazi do instruktora i radnog prostora ili stola. U VB pristupu dijete će vrlo brzo početi dobivati stvari i ubrzo će se od njega početi i zahtijevati da traži stvari (koristeći se jezikom ili znakovnim jezikom). Ubrzo kroz sistematsko programiranje, dijete će početi zahtijevati stvari koje nisu na stolu, ili na vidiku, koristeći jezik, znakovni jezik ili sličice. Nakon što dijete odgovara na potkrepljivače i traži odnosno zahtijeva par stvari ili zahtijeva, polako će se uvoditi učenje drugih vještina.

Jedna od najvažnijih razlika između VB i Lovaasovog pristupa je u tome što se u VB jezik smatra ponašanjem koje se može naučiti i svaka funkcija riječi se uči eksplicitno. Npr. različita funkcija riječi lopta će se naučiti koristeći govor ili znakovni jezik. Dijete će naučiti da traži loptu kad je želi, da imenuje loptu na slici, da ponovi riječ lopta nakon što je kaže instruktor i na kraju da odgovara pitanja o lopti.

U Lovaasovom pristupu ekspresivni jezik se smatra kognitivnim konceptom i nije direktno podučavan u početku kod neverbalne djece. Vrlo često neverbalnoj djeci u početku nije dan drugi način komuniciranja. Nakon određenog vremena se uključuju alternativni načini komuniciranja, kao npr. PECS.

U VB pristupu se jezik ne klasificira u smislu receptivnog ili ekspresivnog.

Također ako je dijete neverbalno odmah se kreće podučavanju alternativnog komunikacijskog sredstva (najčešće znakovnog jezika) da bi mogao komunicirati svoje želje i potrebe, kao što je prije navedeno sposobnost zahtijevanja bi trebala biti prvi cilj u ovom programu.

Iako je ovaj pristup u osnovi bihevioristički i koristi osnovne koncepte primijenjene analize ponašanja, omogućava se djetetu da vodi proces učenja kroz ono što njega motivira. Djetetove komunikativne sposobnosti su razbijene u manje funkcionalne jedinice tako da je jednostavnije procijeniti govor i napraviti plan rada. Jezik i ponašanje se posmatraju simultano, kao dvije strane istog novčića. Uz podučavanje zahtijeva i drugih vještina u prirodnom okruženju dijete će početi provoditi veliki dio vremena za stolom. VB koristi DTT (discrete trial teaching), ali kombinira prednosti oba pristupa. Omogućava rad s djetetom ne samo u kući već i u ostalim okruženjima.

Svatko tko radi s djetetom koristi iste kriterije, iste motivatore i ima na umu iste ciljeve. Zbog toga dijete napreduje. Također ovaj pristup ima metodu dokumentiranja i procjene djetetovog napretka tako da bi se uočilo kada treba promijeniti cilj učenja da bi dijete ostalo motivirano.

Osnove ABA terapije

Djeca koriste svoje ponašanje kao oblik komunikacije. Nakon što se uspije naučiti njihov jezik mogu se koristiti strategije koje će omogućiti smanjenje problemskih ponašanja i povećanje poželjnih ponašanja.

Prije nego što se započne rad s djetetom potrebno je razumjeti funkciju ponašanja kod djeteta. Što nam ono pokušava reći? Nakon što se razumije funkcija može se krenuti na promjenu tog ponašanja.

Započinje se raditi s djetetom u okruženju u kojem se ne postavljaju nikakvi zahtjevi pred njega i sve njegove potrebe su zadovoljene. Ali taj period ne traje dugo. Ako dijete uživa u igricama na kompjuteru najbolje je krenuti od toga te polako uvoditi zahtjeve. Osim što je važno znati kada se određeno nepoželjno ponavljanje javlja važno je i znati u kojim situacijama se ono ne javlja da bi se

započelo. Činjenica je da djeca koriste ponašanje kao jezik i dok ne razumijemo njihovo ponašanje, oni ga ne mogu koristiti za komunikaciju.

Uzmimo na primjer griženje.

Ako vaše dijete koristi takvo ponašanje važno je znati zašto. Što dobiva od takvog ponaša. Ponekad dijete može ugristi osobu zato što želi nešto, ali nema način na koji bi to komunicirao. Ili dijete može koristiti takva ponašanja da bi izbjeglo određene situacija ili zahtjeve. Znači isto ponašanje može imati dvije funkcije. Jedna je da bi se dobilo nešto, a druga da bi se pobjeglo od nečega što dijete ne želi. Svako od tih ponašanja će se tretirati na različiti način. To je važno je ako dijete koristeći takvo ponašanje bude stavljeno u time-out na npr. dvije minute ono je postiglo svoj cilj, ne mora izvršiti zadatak koji ne želi. I ako dijete završi zadatak, takvim ponašanjem je dobio na odgodu završavanja zadatka što opet predstavlja potkrepljivač za takvo ponašanja. Zbog toga će se takvo ponašanje nastaviti koristiti jer dijete dobiva ono što želi.

Zakoni ponašanja su pouzdani: ponašanje koje je potkrepljeno ili nagrađeno će se češće javljati, ako se nakon određenog ponašanja dijete kazni ili ne dobije svoj potkrepljivač takvo ponašanje će se javljati rjeđe. Kada se radi o ozbiljnijim ponašanjima u kojima dijete može ozlijediti sebe ili druge važno je potražiti pomoć iskusnog bihevioralnog terapeuta. U slučaju manje ozbiljnih ponašanja, procjenu i plan rada, odnosno korištenje bihevioralnih strategija vrlo brzo mogu usvojiti i koristiti roditelji djeteta.

Abeceda primijenjene analize ponašanja

Svako ponašanje se sastoji od tri dijela.

Prvo je antecedent (prethodnik) koji se javlja prije određenog ponašanja. Npr. kažete djetetu da objesi svoj kaput.

Ponašanje (behaviour) je ono što slijedi nakon antecedenta. Nakon što ste rekli djetetu da objesi svoj kaput on se baca na pod i odbija.

Posljedica (consequence) djetetovog ponašanja je da vi objesite njegov kaput te ga stavite u time-out na par minuta.

Posljedica je ono što će najvjerojatnije odrediti kako će dijete reagirati na slične antecedente u drugim situacijama. Nakon što je njegovo ponašanje bilo potkrepljeno time da je izbjegao ono što nije želio, ostvario je svoj cilj.

Primijenjena analiza ponašanja je definirana kao znanost iz koje su izvedene procedure na temelju principa ponašanja i sistematično primijenjene da bi se poboljšalo socijalno poželjno ponašanje. Ukratko, ABA je znanost o promjeni ponašanja.

Svatko od nas koristi gore navedena tri principa svakodnevno. Ona ponašanja koja nam donose određene nagrade, ugodu i sl. ćemo koristiti češće nego ponašanja nakon kojih slijede negativne posljedice ili kazna. Antecedent je uvijek ono što prethodi ponašanju ili se javlja neposredno prije njega. Ponašanje može biti pozitivno ili negativno. Posljedice također mogu biti pozitivne ili negativne

U ovom pristupu također je važno da se prikupe podaci o djetetovom ponašanju. Može se izabrati određeno nepoželjno ponašanje (vrištanje, udaranje, štipanje), te se izbroji koliko se to ponašanje javlja puta dnevno. Osim toga važno je i odrediti funkciju takvog ponašanja.

Da bi se to učinilo može se uzeti komad papira i napraviti šest kolumni.

U prvoj kolumni zabilježi se vrijeme i mjesto javljanja ponašanja. U drugoj kolumni se napiše situacija ili okruženje u kojoj se ponašanje javilo. Sljedeće se upiše antecedent, odnosno ono što je prethodilo takvom ponašanju. Nakon toga se u petoj koloni upiše ponašanje, koje treba biti opisano vrlo specifično (dijete je udarilo nogom drugo dijete i sl.). Zatim se upiše koja je posljedica slijedila takvo ponašanje (također u vrlo specifičnim terminima). Nakon toga se određuje funkcija ponašanja na temelju prethodnih informacija.

Određivanje funkcije ponašanja

Iako se čini zahtjevno, bilježiti ponašanje je jedan od najboljih načina kako bi se ustanovilo što je potaknulo djetetovo ponašanje i zbog kojeg razloga se ono koristi. Bilježenje je najbolje provesti kroz tri dana da bi se sakupilo dovoljno informacija za uvođenje strategija za mijenjanje takvog ponašanja. Ponekad ne možete uočiti jasno što je prethodilo djetetovom nepoželjnom ponašanju. Dijete je možda imalo ispad, a da tome nije prethodio nikakav zahtjev. U tom slučaju je važno da se eliminiraju mogući medicinski problemi koji bi mogli potaknuti takvo ponašanje.

Djeca s autizmom i ljudi općenito posjeduju tri funkcije svog ponašanja: da bi dobili nešto, da bi izbjegli nešto, ili jednostavno da dobiju potreban senzorni poticaj. Ono ponašanje koje se javlja da bi se nešto dobilo (nekakav predmet ili pažnju) je npr. bacanje na pod i plač ako dijete ne dobije željenu igračku ili slatkiš u trgovini. Takvo ponašanje je namijenjeno da bi se dobila pažnja roditelja i predmet koji želi. Ovaj tip ponašanja se opisuje s obzirom na svoju funkciju kao „socijalno posredovano pozitivno potkrepljivanje“ (druge osobe su uključene i dijete želi nešto dobiti što služi kao potkrepljivač takvom ponašanju).

Možete zapaziti da se isto ponašanje može koristiti da bi se dobila pažnja ili da bi se nešto izbjeglo. Za svako od tih ponašanja će se trebati upotrijebiti drugačija strategija. Termin koji opisuje ponašanje kojim se nešto želi izbjeći se naziva „socijalno posredovano negativno potkrepljivanje“ (uključene su druge osobe, ali potkrepljenje koje dijete traži je da odrasla osoba nešto makne ili odustane od nekog zahtjeva).

Treća funkcija nepoželjnog ponašanja je senzorna stimulacija. Dijete se može gristi jer traži senzorni input. Takva ponašanja se nazivaju „automatski potkrepljivači“ jer se najčešće javljaju kada je dijete samo ili kada nitko nije u kontaktu ili pokušava biti u kontaktu s djetetom. Takva ponašanja se javljaju u različitim situacijama, te je zbog toga teško odrediti njihovu funkciju. Dijete se može ljuljati, udarati glavom o zid ili proizvoditi određeni zvuk.

Za svaku različitu funkciju ponašanja se razvija strategija. Sva ponašanja kojim dijete traži pažnju će se tretirati određenim načinom, dok će se ponašanja koja su namijenjena izbjegavanju nečega tretirati drugačije. I na kraju ponašanja

koja su vođena traženjem senzornih inputa će se tretirati drugačije. Zapravo je potrebno samo koristiti tri strategije da bi se utjecalo na ponašanje djeteta. Svaku od tri funkcije se može tretirati s dva načina. Prvo potrebno je pronaći strategiju da bi se ponašanja prevenirala i/ili zamijenila.

Najčešće kada se javljaju nepoželjna ponašanja zahtjevi postavljeni pred dijete su previsoki i/ili je snaga potkrepljivača premala. Dijete treba biti sretno i zadovoljno u radu s odraslom osobom prije nego što se pred njega stavljaju bilo kakvi zahtjevi. Na početku, zahtjevi će biti vrlo jednostavni da se ni ne primjećuju. Zahtjevi (koji će biti potkrepljeni kada se izvrše) mogu biti jednostavni kao oblačenje cipela ili sjedanje u auto i sl. Ako uvidite da se javlja nepoželjno ponašanje razmislite o tome kako biste ga mogli prevenirati. Jednostavno rečeno, ili će morati smanjiti vaše zahtjeve ili povećati vrijednost potkrepljivača.

Tretiranje ponašanja koja imaju funkciju dobivanja pažnje ili pristupa željenim stvarima

Preveniranje /zamjenjivanje ponašanja koja imaju funkciju dobivanja pažnje

Ako dijete iskazuje nepoželjna ponašanja jer želi nešto dobiti (npr. slatkiše u trgovini) važno je da se takvo ponašanje prevenira. Osigurajte da dijete dobije dovoljno pažnje dok ste s njim ili da dobije određeni slatkiš dok ste u kupovini. Tada će njegova potreba biti zadovoljena. Također važno ga je pohvaljivati za dobro ponašanje.

Učenje zamjenskom ponašanja za nepoželjno ponašanje s funkcijom dobivanja pažnje ili stvari je također preventivni korak. Najbolji način za to je da se dijete nauči kako da traži stvari. S obzirom da je zahtijevanje stvari (manding) vrlo važan aspekt ovog pristupa još će se detaljnije o njemu govoriti u sljedećim poglavljima. Možete pomoći djetetu da komunicira koristeći geste ili pokazivanjem prstom. Vrlo je važno da dijete ne dobije potkrepljivač kao odgovor na plač ili neko drugo ponašanje koje je nepoželjno.

Što učiniti kada se nepoželjno ponašanje javi?

Ako se ponašanje nije uspjelo prevenirati i dijete ispoljava nepoželjno ponašanje npr. ispred police s slatkišima, nemojte dati djetetu potkrepljivač. Ono može dobiti ono što želi, ali samo ako ne ispoljava takvo ponašanje.

Taj važan korak morate naučiti svoje dijete. Stanite pred dijete i recite „Ivane, budi tiho“ i napravite ššš signal stavljajući prste na usne. Tada brojite od jedan do pet. Tada tek dajte djetetu ono što želi. Ako je dijete bilo tiho pet sekundi možete mu dati potkrepljivač, ali ako nije počnite opet brojiti. To uči dijete da ako se baca ili vrišti neće dobiti ono što želi, ali ako pita na pristojan način odnosno komunicira će dobiti. Ova tehnika se zove „broji i zahtijevaj procedura“ od dr. Carbonea.

Važno je da se ova tehnika prvo isproba s nepoželjnim ponašanjima kod kuće jer ako dijete nastavi vrištati teško mu je ne dopustiti da dobije ono što želi u punoj trgovini. Također druge osobe s kojima je vaše dijete u kontaktu trebaju koristiti isti princip. Ako je ovakvo ponašanje često donijelo djetetu ono što želi trebati će duže vrijeme i strpljenje da bi se ono promijenilo.

Tehnika time-out nije preporučljiva za djecu s autizmom i drugim razvojnim poteškoćama. Za vrijeme time-outa oni neće naučiti što su pogrešno učinili i koje ponašanje je prihvatljivo. Uvijek imajte na umu da određena stvar služi kao potkrepljivač ako dovodi do povećavanja frekvencije takvog ponašanja.

Ako se time-out i koristi treba se koristiti samo u slučaju ponašanja koja imaju funkciju dobivanja pažnje. Ako se koriste za ponašanja kojima dijete želi nešto izbjeći, onda neće djelovati. Također time-out bi trebao biti vrlo kratak. Ako koristite ovu metodu bilježite kada te koliko puta odnosno da li je došlo do smanjenja u takvom ponašanju ili povećanju. Broji i zahtijevaj je prikladnija metoda jer se istovremeno uči dijete da nepoželjnim ponašanjem neće dobiti što žele te će uče kako koristiti zahtjev.

Ako dijete traži nešto što ne može dobiti onda ova metoda neće djelovati. Zbog toga je prevencija važna. Ako dijete želi nešto na što je alergično treba mu ponuditi nešto drugo što voli. Ako dijete i dalje nastavlja s nepoželjnim ponašanjima najbolje je ignorirati takvo ponašanje. U nekim slučajevima ponašanje eskalira, tada bi trebalo pokušati smiriti dijete da sjedne u miru i ponuditi mu drugu aktivnost koju zaista voli. Ali opet treba čekati pet sekundi nakon što mu se to omogući. Nepoželjna ponašanja se vrlo lako generaliziraju

ako dijete kroz njih dolazi do svog cilja. Važno je zbog toga odvojiti nepoželjno ponašanje od poželjnog za najmanje pet sekundi. Ako se kod djeteta iznenada javi veće frekvencija nepoželjnog ponašanja najvjerojatnije je takvo ponašanje potkrepljeno od strane druge osobe.

Tretiranje ponašanja s funkcijom izbjegavanja

Preveniranje i/ili zamjena ponašanja

Ako dijete pokazuje puno ponašanja kojima je funkcija izbjegavanje, razmislite o načinu na koji bi mogli povećati vrijednost potkrepljivača osoba, radnog prostora, učionice. Donijeti DVD player s omiljenim crtićem, slatkiš ili omiljenu igračku u radni prostor je prvi korak u uparivanju tog prostora s potkrepljivačima. Znači, potkrepljivači bi trebali biti na stolu prije nego što se jave nepoželjna ponašanja. Nemojte zvati dijete u radni prostor, već jednostavno pustite njegov omiljeni crtić. Kada dođu do vas pustite ga da gledaju crtić, ubacujući koji riječ o crtiću ili sl. Uparite vlastiti glas s crtićem koje dijete voli. To je jedan način prevencije nepoželjnih ponašanja.

Ako dijete izbjegava aktivnosti i zadatke s vama, smanjite zahtjeve koje mu postavljate da bi prevenirali nepoželjna ponašanja.

Ako dijete npr. počne plakati kada mu date da složi puzzle sljedeći put složite vi sve osim zadnjeg dijela. Dijete treba učiti i biti s vama s zadovoljstvom i važno je ne stavljati prevelike zahtjeve odjedanput na njega. Zadatke uvodite vrlo polagano tako da dijete ne osjeća da nešto izvršava na vaš zahtjev i nešto „radi“. Također jedna od strategija je naučiti dijete da komunicira s nama ako mu je potreban odmor ili pauza ili ako mu je posao pretežak. U VB pristupu se pauze u radu često koriste zato što želimo da dijete želi biti s nama i raditi nešto.

Što učiniti kada se javi ponašanje s ciljem izbjegavanja?

Najčešće se za vrijeme rada s djetetom nepoželjno ponašanje javlja ako potkrepljivači nisu dovoljno vrijedni za dijete ili ako je zadatak za njega pretežak. Ako se ponašanje i dalje nastavi nakon što ste smanjili zahtjeve ponovite zahtjev i pomognite djetetu da ga učini. Kada god je moguće dajte

zahtjeve djetetu koje može izvršiti. Umjesto da mu kažete „reci pa-pa“, recite „mahni pa-pa“.

Na taj način mu vrlo lako možete pomoći da izvrši zahtjev i da dobije potkrepljenje ili nagradu. Pomaganje djetetu da izvrši određenu radnju se naziva vođenje „prompting“. U samom početku rada važno je da dajete zahtjeve koje dijete može napraviti uz vašu pomoć. Općenito govoreći upute poput ubaci puzzlu, lupi rukama su zadaci koji se lako mogu voditi od strane odrasle osobe da se djetetu pomogne. Reći djetetu da kaže nešto, pogotovo ako nema potrebne jezične vještine je zadatak koji je za njega nemoguć.

Mnoga djeca na spektru imaju obje funkcije istovremeno. Dijete može imati poteškoća u prijelazu sa stvari ili aktivnosti u kojima uživa na dio koji ne voli raditi. Važno je pripremiti dijete za taj prijelaz s jedne aktivnosti na drugu. Nemojte naprasno prekidati ono što voli (npr. crtić). Umjesto toga želite potkrepljivač dovesti u prostor u kojem dijete rad tako da polako ubacujete zahtjeve dok ne isključite crtić ili maknete omiljenu igrački. Ovaj proces će naučiti dijete da ono može dati potkrepljivač, jer će on opet biti ponuđen u kratkim razmacima za vrijeme rješavanja zadataka.

Tretiranje ponašanja s funkcijom traženja senzornih inputa

Preveniranje i/ili zamjena nepoželjnih ponašanja

Ponašanja kojima dijete traži određeni senzorni input (ljuljanje, skakanje, trčanje, sisanje palca su vrlo česta kod djece na spektru. Najčešće se javljaju ako dijete nije stimulirano od strane svoje okoline ili osoba u njoj. Stalna uključenost s djetetom je iscrpljujuća i vrlo često neizvediva. U vrtiću ili školi osobe ne mogu biti u stalnom kontaktu jedan na jedan s djetetom. Da bi se takva ponašanja prevenirala treba pažljivo urediti okolinu u kojoj dijete boravi. Možete staviti igračke koje su namijenjene davanju jačeg i intenzivnijeg senzornog inputa. Da bi se takva ponašanja zamijenila tražite znakove koje podražaje vaše dijete traži. Ako se ljulja naprijed-nazad kada nije uključen pokušajte koristiti stolicu za ljuljanje ili nešto slično.

Što učiniti kada se nepoželjna ponašanja jave?

Ako se ponašanje javi, pogotovo u blažem obliku, možete ga ignorirati. Jedna opcija je pričekati da dijete bude mirno par sekundi pristupiti mu i uvesti ga u drugu aktivnost. Za ozbiljnija ponašanja, poput udaranja glavom o pod, možete fizički blokirati dijete. Ako su ponašanja izrazito jaka i često se javljaju tada bi trebalo potražiti pomoć iskusnog bihevioralnog terapeuta.

Na samom početku rada prikupite podatke koji su vam potrebni. Znači bilježite kada se nepoželjna ponašanja javljaju, u kojim situacijama. Nakon toga odredite antecedente i posljedice takvih ponašanja da bi mogli osmisliti najbolju strategiju i plan. Izuzetno je važno da sve osobe u djetetovoj okolini postupaju na isti način kada se radi o javljanju nepoželjnih ponašanja. Vrlo često kada se počinje raditi na njima, nepoželjna ponašanja eskaliraju prije nego što se uspostavi kontrola nad njima. Nakon što se to učini dijete će napokon moći učiti i usvajati nove vještine, a najvažnija je ona: Kako komunicirati jezikom, a ne nepoželjnim ponašanjem.

Procjena djeteta

U procjeni jezičnih vještina većina logopeda i srodnih struka opisuje ga kroz termin **ekspresivni** (sposobnost uporabe govora) i **receptivni** (razumijevanje govora).

U VB pristupu jezik se klasificira u još manje jedinice da bi se razumjele dječje vještine te odredilo na kojima se treba raditi, ali odvojeno jedna od druge. Procjena sposobnosti je najvažniji prvi korak da bi se točno odredilo gdje i od kojih vještina krenuti da bi se osiguralo da se osnovne odnosno temeljne vještine usvoje.

Skinner navodi da je jezik naučeno ponašanje koje pod utjecajem okolinskih varijabli kao što su motivacija, potkrepljenje i antecedenti. U razvoju govora roditelji vrlo rano nagrađuju svoju djecu na različite načine kada oni počinju progovarati. Pogotovo je to naglašeno ako beba počinje koristiti slogove „ma“ ili „ta“.

Na isti način djeca s poteškoćama u razvoju usvajaju jezik, ali je potrebno puno više potkrepljenja jer je njihov razvoj jezika sporiji.

U procjeni osim pitanja „da li vaše dijete govori“, važno je i vidjeti na koji način

koristi riječi koje posjeduje. Sama informacija koja opisuje da dijete posjeduje ekspresivne vještine na razini 2-godišnjeg djeteta, a receptivne na razini 4godišnjeg djeteta nam ne daje dovoljno informacija. BV terapeut traži više informacija o funkciji dječjeg jezika.

Kako se koriste riječi koje dijete posjeduje?

Koliko ih često koristi?

Kada ih koristi?

Jezik se klasificira u manje jedinice koje uključuju – zahtjeve-mand, imenovanje-tact, eholaliju-echoic, intraverbalne vještine-intraverbal i spontani govor.

Procjena korištenja zahtjeva (mading skills)

Prvo pitanje koje postavljam roditeljima je: kako vam, odnosno na koji način dijete daje na znanje da nešto želi ili treba? Odnosno, kako dijete postavlja zahtjeve.

Postavljanje zahtjeva je vrlo važno jer prije njega uvijek slijedi motivacija, a završava s dobivanjem nečega što dijete želi.

Znanstveno govoreći, riječ nije zahtjev ako prije njega nema motivacije. Ako dijete želi slatkiše, on će ih tražiti ili zahtijevati. Skinner navodi da je motivacija često određena deprivacijom ili zasićenjem. Ako dijete voli npr. čips i zahtijeva ga na određeni prihvatljiv način, nakon određene količine doći će do zasićenja i nakon toga će možda izvršiti zahtjev za vodom. Ako je dijete potkrepljeno nakon što izrazi zahtjev, može se očekivati da će se takvo ponašanje češće javljati. Također to je jednostavniji način da bi se došlo do onoga što dijete želi, umjesto nepoželjnih ponašanja.

Pri procjeni vještine korištenja zahtjeva, najbolje je da razmislite o nečemu što nije na vidiku djetetu trenutno, a ono ga traži bez vašeg vođenja. Kod mlađe djece ove vještine su često nedovoljno razvijene pogotovo za stvari koje im nisu u vidokrugu. Potrebno je zapisati koliko puta dijete izražava zahtjev za stvari koje nisu u njegovom vidokrugu. Nakon toga skupite djetetove omiljene igračke ili hranu. Prezentirajte djetetu komadić npr. čokolade da vidite da li će je uzeti. Tada znate da postoji visoka razina motivacije za njom.

Ako dijete uzme komad čokolade, uzmite drugi komad držite ga da dijete vidi te pričekajte pet sekundi da vidite da li će ga zahtijevati (govorno, ili znakovnim jezikom). Ako to dijete učini treba zabilježiti „zahtjev u prisutnosti objekta“. Ako dijete u tih pet sekundi ne pokaže zahtjev, prezentirajte mu verbalni ili znakovni model tri puta, s jednom sekundom razmaka (čokolada-jedna sekunda,

čokolada-jedna sekunda, čokolada). Kada govorite te tri riječi približite mu je. Ako dijete kaže čokolada to se opisuje kao „zahtjev uz model“. Nastavite dalje da bi ispitali djetetove vještine izražavanja zahtjeva.

Procjena vještina imenovanja

Imenovanje „tact“ je sljedeći verbalni operant.

Kada nešto vidite, čujete, mirišite, osjećate komunicirate putem imenovanja tog objekta ili ga opisujete. Nakon što je dijete usvojilo vještinu zahtjeva za par stvari, možete krenuti s učenjem imenovanja.

Jedan od najboljih načina da upoznate vaše dijete s ovim konceptom je da fotografirate njegove omiljene stvari, igračke i tražite od njega da ih imenuje.

Ne preporuča se korištenje stvarnih/pravih objekata/predmeta/stvari da ne bi došlo do zabune između zahtjeva i imenovanja.

Nakon što prezentirate određenu stvar pitajte dijete „Što je to“. Ako vaše dijete ima razvijenu sposobnost imenovanja stvari i dalje bilježite, makar se radilo i o stotinu stvari. A ako su te vještine nerazvijene, možete stati nakon prezentiranja deset objekata ili stvari.

Procjena vještina eholalije

Ovaj operant uključuje ponavljanje onoga što drugi kaže.

Kod neurotipične djece sposobnost eholalije je važna za njihovo učenje. Ako dijete na spektru posjeduje određene riječi u vokabularu, ali nema sposobnost eholalije to može utjecati na njegov jezični razvoj. Neka djeca imaju razvijenu sposobnost odgođene eholalije, ali neposredne ne.

Kod procjene ove vještine, osigurajte da nema prisutnih materijala, igračaka i sl. oko vas. Recite na početku „Reci ba“ ili „Reci ma“. Ako dijete ima sposobnost ponavljanja jednostavnih glasova, krenite na jednostavnije riječi, a zatim na teže riječi ili fraze.

Ono što je važno napomenuti da je antecedent u ovom slučaju nečije drugo verbalno ponašanje, a ponašanje koje je očekivano je ponavljanje riječi ili fraza koje je netko drugi rekao. Ono može biti neposredno ili odgođeno.

Uspostavljanje kontrole na eholalijom je još jedan važan korak, jer on otvara put prema razvoju jezika i mogućnosti učenja. Neka djeca na spektru ne posjeduju ovu vještinu, dok druga djeca mogu ponoviti fraze ili cijele rečenice.

Procjena intraverbalnih vještina

Intraverbalni operant uključuje sposobnost odgovaranja na pitanja i važan je

korak ka razvoju konverzacijskih vještina.

Također te vještine uključuju mogućnost nadopunjavanja rečenica. To možete procijeniti koristeći neku poznatu pjesmicu, ostavljajući zadnju riječ djetetu da je izgovori. Ako dijete pokazuje tu sposobnost sljedeći korak je da se procjeni da li može nadopuniti određene fraze iz svakodnevnog života. Npr. možete reći „Spavaš u“, „Piješ iz“. Potrebno je da djeca usvoje ove sposobnosti prije nego što budu uspješni u kompleksnijim zadacima kao što je npr. pitanje „Što leti na nebu?“, „Nabroji tri boje?“.

Procjena ekspresivnog jezika, jakih i slabijih strana

Prva četiri verbalna operanta: zahtjev, imenovanje, eholalija i intraverbalne vještine čine tzv. ekspresivni jezik.

Najčešće djeca imaju neujednačeni profil tih vještina. Neka djeca su izuzetno jaka u operantu imenovanja ili eholalije, ali nemaju razvijenu vještinu zahtjeva ili intraverbalne vještine. Osim što je važno uočiti gdje su djetetove slabosti, važno je znati u kojim područjima su njegove jače strane.

Pri ovoj procjeni ako dijete, na primjer, na vaš zahtjev da kaže čokolada, slatkiš ili nešto drugo približno izgovori riječ on ipak posjeduje vještinu izražavanja zahtjeva. Takvo ponašanje je važno potkrijepiti i modelirati nakon toga ispravan način izgovora riječi.

Također procijenite i koliko vaše dijete govori iako se radi o nerazumljivom govoru. U njegovom prirodnom okruženju tijekom pola sata ili sat vremena izbrojite koliko glasova ili riječi ono koristi.

PROCJENA NEVERBALNIH OPERANATA

Neverbalni operanti, kako se nazivaju u ovom pristupu, se odnose na receptivni jezik.

Najveću zaslugu u razvoju programa koji se fokusiraju na receptivni jezik pripada dr. Lovaasu i njegovim kolegama. Neverbalni operanti su- receptivni jezik, imitacija i vizualne sposobnosti.

Procjena receptivnog jezika

Receptivni jezik ne procjenjuje sposobnost korištenja govora već sposobnost njegovog razumijevanja, praćenja uputa ili izvršavanje zahtjeva.

Vrlo često djeca s razvojnim poteškoćama posjeduju visoko razvijene receptivne vještine. U procjeni je važno da ni na koji način ne potpomazete djetetov odgovor. Najbolje je da dijete sjedi, a vi ga priupitajte pitanja poput

„Dodirni svoje oči“, „Donesi mi loptu“ i sl.

Važna napomena u radu s djecom na spektru je da se ne koristi dječje ime previše pri davanju zahtjeva npr. Ivane učini ovo, Ivane pogledaj me i sl.

Ako dijete slabo odgovara na vaše zahtjeve ili ima poteškoće njegovo ime će se upariti s negativnim pokrepljivačima. Kada stavljajte zahtjeve pred njega nemojte koristiti njegovo ime, umjesto toga ono treba biti upareno s pozitivnim potkrepljivačima. Možete ga koristiti pri davanju hrane ili u nekim njegovim omiljenim aktivnostima (Ivane evo ti čips, Ivan se želi ljuljati, ljuljati, Bravo za Ivana).

Procjena vještina imitacije

Pri ovoj procjeni potrebni su vam parovi identičnih predmeta: autića, olovki i sl. Stavite ih na stol i kažete djetetu „Napravi ovo“ te vozite auto npr. na stolu ili lupate olovkom bez da pomažete djetetu.

Nakon što je obavljena procjena s objektom/igračkom, krenite na vještine grube motorike. To uključuje pokrete ruku ili nogu (kao što je pljeskanje ili skakanje). Nakon što kažete „Napravi ovo“ učinite ovu aktivnost. Ne smiju se koristiti instrukcije poput lupi rukicama i sl. tada se procjenjuje i razumijevanje govora uz motornu imitaciju.

Procjena vizualnih sposobnosti

Zadnji neverbalni operant se odnosi na procjenu djetetove sposobnosti da uspoređi objekte ili da izvrši neke druge vizualne vještine.

Mnoga djeca su vizualno izuzeto jaka te im ovakvi zadaci ne predstavljaju veliki problem. U VB pristupu vještina uspoređivanja se uvodi odmah nakon što dijete usvoji vještinu izražavanja zahtjeva za par stvari ili objekata.

Za ovu procjenu su vam potrebni identični objekti. Osim njih trebaju vam slični, ali ne identični objekti (različite plastične žličice, različiti autići i sl.).

Na početku stavite tri ili četiri predmeta na stol s malo većim razmakom među njima. Nakon tog date uputu djetetu da ih spari ili spoji. Na početku mu možete pomoći sparujući prvi objekt tako da dijete zna što se od njega očekuje. Ako je dijete u ovom zadatku uspješno krenite na različite objekte. Nakon toga sljedeći korak je sortiranje različitih predmeta. Možete koristiti sličice različitih sorti pasa ili nekog voća da bi ih dijete uparilo. Sljedeći još teži zadatak je razlikovanje voća od npr. životinja, ili vozila od hrane.

ODREĐIVANJE POTKREPLJIVAČA

Potkrepljivači ili nagrade koje dobivamo kroz naš život su izuzetno važne, one oblikuju naše ponašanje.

Slično je i s djecom. Jedan od važnih oruđa u radu s vašim djetetom je potkrepljenje te je zato važno da se snažni potkrepljivači identificiraju prije nego što počnete s procesom učenja. Potkrepljivači su izrazito individualni i svako dijete ima svoju omiljenu igračku, crtić, aktivnost i sl. Također oni su podložni promjenama na dnevnoj bazi tako da je važno da je lista potkrepljivača iscrpna. Neka djeca bolje reagiraju na potkrepljivače koji su odmah prezentirani tokom rada, dok druga djeca bolje odgovaraju na odgođene potkrepljivače.

Ako dijete ne dobiva od vas dovoljno pozitivne pažnje, javiti će se druga možda i nepoželjna ponašanja da bi se pridobila vaša pažnja. Također prema mom iskustvu djeca s poteškoćama u razvoju imaju veću potrebu za nagradama, pohvalama i potkrepljivačima. Razvijanje sistema potkrepljivača nije lagan posao.

Djeca će odgovarati na različite potkrepljivače za različite stvari u različitim vremenima, ovisno o deprivaciji i zasićenju. Iako dijete npr. jako voli jesti čokoladu, ako je u određenom trenutku ta potreba zadovoljena, čokolada više ne predstavlja jak motivator djetetu. Depriviranje djeteta od omiljene hrane može utjecati na ojačavanje motivatora, ali potrebno je naći ravnotežu. Dijete može osjećati da mora izvršavati stalno zadatke, koji su mu preteški da bi dobio svoju omiljenu igračku ili slatkiš, što može djelovati negativno na njega.

U samom početku želite izabrati one potkrepljivače koje možete kontrolirati. Npr. koristiti omiljenu igračku za početak može biti izazovno i dijete je neće htjeti dati kroz proces učenja. Slatkiši su jedan od potkrepljivača koji mogu biti razlomljeni na manje komade tako da dijete zna da nakon određenog zahtjeva slijedi nagrada. Također može se koristiti i omiljeni sok, voda ili bomboni. Najčešće su prvi zahtjevi koje dijete nauči su upravo oni za omiljenu hranu.

Drugi potkrepljivači koji se također mogu lako kontrolirati su televizija ili crtići. Mali prijenosni televizor se može donijeti u radni prostor i koristiti. Kao i u slučaju hrane, omiljeni crtić se pušta na kratko vrijeme za vrijeme rada. Na kraju kod određivanja potkrepljivača koji su najsnažniji morate pogledati i samostimulirajuća ponašanja koja se javljaju kod djece. Za djecu koja se vole vrtiti ili skakati možete imati u radnom prostoru igračke koje će im to omogućiti. Ako dijete ima naviku vrtiti prstima ispred očiju možete koristiti svjetleću igračku.

Potrebno je napraviti popis svih potkrepljivača za vaše dijete (hranu, aktivnosti, igračke, crtiće koje preferira). Ako neka druga osoba radi s djetetom potrebno joj je napraviti iscrpnu listu mogućih potkrepljivača. Također ako dijete voli ljuljačke provjerite da li mu smeta vaša prisutnost ili uključivanje u igru, također ako voli slikovnice da li vam dopušta da ih opisujete ili jednostavno prelistava slikovnicu. Također slični potkrepljivači bi se trebali koristiti i u drugim okruženjima, poput vrtića ili škole.

Krajnji cilj je uparivanje potkrepljivača koje dijete preferira s osobom koja radi s djetetom. Želimo da ljudi (ne samo slatkiši, igračke ili aktivnosti) postanu uvjetovani potkrepljivači tako da se ubrzo može koristiti pohvala i drugi prirodni potkrepljivači. Također potrebno je rangirati sve potkrepljivače po njihovoj vrijednosti.

Kada počinjete raditi, koristite potkrepljivače koje možete kontrolirati. To je nešto što nakon upotrebe nestaje (na primjer balončići od pjene). Ako se koriste potkrepljivači koje dijete može držati i manipulirati s njima teže će biti djetetu da takav potkrepljivač vrati. Ako dijete ipak preferira slikovnice, možete mu ponuditi komadić čokolade za zamjenu ili dopustiti djetetu da istovremeno ima par potkrepljivača. Dijete bi trebalo vrlo brzo dati potkrepljivač odrasloj osobi bez otpora ako odrasla osoba ne pokušava nasilno mu ga oduzeti. Ako dijete nema određenu igračku ili hranu koja može služiti kao najjači potkrepljivač, možete razmisliti da koristite samostimulirajuća ponašanja kao potkrepljivač u radu. Ako dijete motivira jedino skakanje, vrtnja i sl. oni će se morati koristiti kao potkrepljivači. Ali vrlo brzo bi se trebalo preći na potkrepljivače koji se mogu kontrolirati.

Kako dijete raste preferirani potkrepljivači će se mijenjati tako da je potrebno uvijek promatrati što dijete najviše interesira, bez obzira na kronološku dob.

Nakon što ste identificirali potkrepljivače, važno je da dijete nema njima pristup tijekom cijelog dana. U VB pristupu potkrepljivači se najčešće stavljaju izvan dosega djeteta, u prozirne vrećice ili kutije ili visoko na polici. To potiče komunikaciju dijete-odrasli komunikaciju i uparuje odraslu osobu s pozitivnim potkrepljivačima.

Sljedeći korak je uparivanje.

Radi se o procesu kroz koji se odrasle osobe, okolina i materijali uparuju s već utvrđenim potkrepljivačima. Ovaj proces može zahtijevati i par mjeseci. Važno je da dijete voli dolaziti u radni prostor, k vama ili terapeutu, da je uzbuđen

zbog toga i da uživa u aktivnostima. Ako dijete bježi ili izbjegava radni prostor ili terapeuta potrebno je ponoviti proces uparivanja.

U početku je važno da uparite sebe s potkrepljivačima na način da djetetove omiljene igračke i druge stvari staviti u radni prostor ili sobu koju ćete koristiti. U početku dijete ima neograničeni pristup njima, bez ikakvih zahtjeva od strane odrasle osobe.

Ako dijete voli gledati crtiće možete ih gledati zajedno određeno vrijeme. Nastavite dok dijete nije dovoljno opušteno da mu pristupite i date neki omiljeni objekt. Nakon toga najjače potkrepljivače možete staviti na stol tako da ih dijete vidi i može uzeti. Nakon određenog vremena odmaknite omiljene stvari dalje od djeteta tako da se on mora dignuti i otići po njih. Također možete imati haljinu s džepovima u kojima će biti neki od tih potkrepljivača. Na taj način dijete shvaća da odrasla osoba posjeduje stvari koje on želi te da ih može dobiti.

Zahtjeve na dijete treba uvoditi vrlo polako u početku. Ne bi trebala biti izrazito vidljiva razlika između potkrepljivača i rada, odnosno učenja. Prije nego što se postave bilo kakvi zadaci, dijete treba samoinicijativno dolaziti u radni prostor ili stol te biti prisutan par minuta. Također dijete mora tolerirati terapeutov ili vaš govor kao i blagi dodir. Kod učenja zahtjeva počnite s potkrepljivačem koji ima najveću vrijednost za dijete (zahtjev može biti verbalni, ili znakovni). Možete ubaciti također bar zadatka imitacije s igračkama, sparivanja identičnih objekata ili slaganja puzzli. Ti zadaci moraju biti jednostavni tako da ih dijete napravi bez poteškoća. Cilj je da dijete nauči da je lagano doći do potkrepljivača te da se ojača motivacija za daljnjim učenjem.

Redoslijed davanja potkrepljivača

Pri davanju potkrepljivača nakon izvršenih zahtjeva ili zadataka morate biti svjesni redoslijeda kojim ćete dijete potkrepljivati.

Redoslijed se odnosi na prosječan broj točnih odgovora koje dijete daje između potkrepljivača. U početku dijete dobiva potkrepljivače bez ikakvih zahtjeva, nakon toga ćete uvoditi zahtjeve i povećavati ih, ali dijete će nakon svakog točnog odgovora dobiti potkrepljenje.

Takav način se naziva „kontinuirani raspon potkrepljenja“. Nakon toga se koristi „varijabilni raspon davanja potkrepljenja“. U tom slučaju dijete ne zna nakon kojeg odgovora slijedi nagrada.

Ovaj tip potkrepljivanja se pokazao da dovodi do jakog i stabilnog davanja odgovora kroz vrijeme. Redoslijed davanja potkrepljenja se povećava s

vremenom. To povećanje treba uvoditi polako i pažljivo i treba ga prilagoditi djetetovom uspjehu i napretku. Ako dijete ima poteškoće u radu ili učenju Redoslijed davanja potkrepljenja bi trebao biti češći.

Onaj redoslijed koji trenutno koristite moraju koristiti i druge osobe koje rade s vašim djetetom. Zapamtite također da se uspješan rad i učenje uvijek mora nagraditi i ne treba ga penalizirati povećavanjem razmaka između potkrepljivača.

Nakon što je uveden snažan, individualiziran sistem potkrepljivanja kreće se na pravi rad: podučavanje djeteta komunikaciji s vama.

VJEŠTINE ZAHTJEVANJA

U podučavanju vještina zahtijevanja (manding) važno je znati da dijete mora biti motivirano da bi izrazilo zahtjev.

Kada dijete nešto zatraži i dobije, jave su se neposredne pozitivne posljedice i nagrade. U samom početku je svaki zahtjev koji dijete izvrši potkrepljen s onim što želi. Većina autora smatra da se dobar dio nepoželjnih ponašanja javlja zato što dijete nema dovoljno razvijenu sposobnost izražavanja zahtijeva za stvari, predmete, aktivnosti ili informacije.

U početku treninga važno je da imate snažne potkrepljivače i da je radni prostor ili radni stol uparen s pozitivnim potkrepljivačima. Također trebate znati za koje stvari je dijete trenutno motivirano. To se najčešće utvrdi na temelju onoga što dijete prvo uzme sa stola (slatkiš, bombon, sok) ili vas vodi rukom ka određenoj aktivnosti koju želi.

Ako dijete posjeduje određeni broj riječi koje koristi u svakodnevnom životu, u podučavanju zahtijeva možete početi od tih stvari (lopta, auti, i sl.). U ovaj proces ne treba ulijetati prebrzo, prvo morate jako upariti prostor ili stol s potkrepljivačima da bi se moglo kvalitetno krenuti s procesom učenja zahtijeva. Nakon što je djetetu u par navrata dat onaj potkrepljivač na stolu bez ikakvih zahtijeva, možete početi. Izaberite par riječi koje dijete poznaje (najviše do pet stvari) i krenite. Ne fokusirajte se samo na učenje jednog zahtijeva jer će se on previše uopćiti, i dijete će koristiti tu riječ za većinu stvari koje želi. Zato se preporuča od tri do pet zahtijeva u početku.

Ne bi se također trebalo početi s riječima kao što su „još“ ili „molim“. U ovom

slučaju dijete će naučiti da zatraži samo više onog potkrepljivača kojeg želi, a ne različite potkrepljivače ili stvari. To su također apstraktni koncepti, te će dijete lakše shvatiti riječi poput sok, slatkiš, čokolada, lopta i sl.

Također u početku ne zahtijevajte rečenice od više riječi.

Ako dijete za čokoladu da odgovarajući zahtjev nakon toga dobiva potkrepljivač. Nije važno koliko su duge rečenice koje dijete traži, već koliko je zahtijeva usvojio u početku. Zahtjevi od dvije ili tri riječi se počinju učiti tek kada dijete dobro savlada izražavanje vještima, npr. ali opet neka to bude npr. plava lopta, crveni kiki i sl.

Za početak možete odabrati par zahtijeva za hranu i dva-tri zahtijeva neke stvari koju dijete voli (lopta, crtić, slikovnica). Također pazite da odabrane stvari dijete može tražiti tijekom cijelog dana da uvježba ovu sposobnost.

Kod većine djece na spektru ovaj proces ide sporo i potrebno ga je ponoviti više desetaka puta ili čak stotine puta dok ih dijete ne usvoji. Zato ih treba rasporediti kroz cijeli dan.

Osim toga odaberite kroz dan jednu ili dvije prilike da za stolom učite kroz njegove omiljene potkrepljivače (to može trajati od pet minuta do pola sata). To se može raditi i na podu. Prvo uzmite one potkrepljivače koji imaju snažnu vrijednost za dijete i stavite ih u prozirne vrećice da su vidljivi djetetu. Ako koristite sok kao potkrepljivač u čašicu ulijevajte malu količinu koju će dijete dobiti nakon izvršavanja zahtijeva.

Ako je proces uparivanja dobro obavljen i uzeli ste potkrepljivače koji su snažni za dijete, ono bi vrlo brzo trebalo pristupiti vama.

Vjerojatno će brzo pokazati ono što od tih pet stvari želi prvo. Ako se radi o lopti na kojoj voli poskakivati pridružite mu se i držite ga za ruke. Nakon što vidite da dijete uživa u njoj recite tri puta riječ „lopta“. Između svake riječi pričekajte sekundu ili dvije. Nakon određenog vremena stanite ponovite tri puta riječ lopta i opet krenite s poskakivanjem. Ako dijete uspije izgovoriti ili ponoviti riječ lopta počnite ga jače poskakivati kao potkrepljivač za izgovorenu riječ i pohvaliti ga. Opet treba koristiti jednu riječ jer će tako dijete najlakše usvojiti i upariti je. Ako dijete ne izgovori riječ lopta na početku rada to je u redu. Nakon što dijete izgubi interes za loptom krenite na drugi zahtjev.

Ako je djetetu lopta najjači potkrepljivač trebati ćete je maknuti iz vidika jer će

ga ometati u daljnjem učenju.

Kada ubacujete sljedeću stvar, približite se djetetu dok je na lopti i mirno te ponovite opet tri puta riječ za tu stvar (kiki ili čips). Nakon toga polako ga približite stolu, ali bez guranja i navlačenja. Na taj način dijete uči ne mora dati omiljenu stvar, i može koristiti loptu kao stolicu. Uvijek nakon usvajanja prvog zahtijeva dodajte sljedeći , ali nastavite s miješanjem tipova zahtijeva između hrane, aktivnosti i igračaka i koristite jednu riječ za zahtjev.

Ako nakon više stotina puta dijete ne uspijeva uz pomoć svojih omiljenih potkrepljivača izgovoriti riječi, počnite ih uparivati sa znakovnim jezikom. U sljedećim poglavljima ću objasniti zašto preferiram znakovni jezik kao oblik komunikacije.

Nakon što dijete zahtijeva stvari koje su mu na vidiku počnite sa stvarima koje djetetu nisu u vidokrugu. Možete sakriti omiljene stvari koje trenutno traži. Ako ih dijete ne traži jer mu nisu u vidokrugu možete mu ih na brzinu pokazati ili ga verbalno podsjetiti na njih.

U ovom procesu učenja važno je uzimati podatke o razvoju ove vještine, odnosno zapišite svaki dan broj zahtijeva koje je dijete uputilo. Tako ćete vidjeti da li dijete određenu stvar zahtijeva više puta, a druge rijetko.

Da bi se krenulo na daljnji korak, zahtijevanje informacija, morate biti sigurni da su osnove dobro usvojene i da dijete na takav način komunicira s vama. Uzmite u obzir djetetov tempo rada i održavajte potkrepljivače jakim.

Sljedeće je zahtijevanja ili traženje pažnje.

To uključuje fraze poput „Hej, pogledaj ovo“, „Vidi što sam napravila“, „Pogledaj ovdje“. Ovaj korak je težak jer je potrebno da je dijete motivirano za ono što mu nudite.

Na kraju dijete se učiti tražiti i zahtijevati informacije. Npr. „Gdje su moje cipele“, „Što je u torbi“ i sl.

Kod učenja krenite polako i budite sigurni da koristite najjače potkrepljivače. Možete staviti njegove omiljene stvari u vrećicu i protresite je da bi se dijete zainteresiralo. Kada ono bude htjelo vidjeti što je u torbi trebate mu pomoći

izgovarajući „Što“ ili „Što je u torbi“ i dati mu da vidi što je u njoj i uzme potkrepljivače.

POTICANJE GOVORA KOD NEVERBALNE DJECE I DJECE KOJA POSJEDUJU OGRANIČENI REPERTOAR RIJEČI

Kroz rad s različitom djecom na spektru u posljednjih desetak godina uvidjela sam da neka djeca ne razviju govor bez obzira na intenzitet rada s njima. Ako vaše dijete spada u tu grupu, morati ćete prijeći na drugi plan. Ne možete davati djetetu stalno potkrepljenje ako ono ne uči i ne usvaja informacije. Ako dijete koje ne govori ili ne komunicira bude kontinuirano potkrepljeno, na kraju njegova šutnja zapravo biva potkrepljena. Korištenje programa koji se ne temelje na govoru su vrlo je efikasno.

Moj prvi izbor je znakovni jezik da bi se djeca naučila izražavati potrebe, želje. Osim znakovnog jezika vrlo često je u uporabi sistem PECS.

Razlog zašto preporučujem znakovni jezik je da se radi upravo o jeziku, koji ima svoju fluentnost, može se koristiti u različitim situacijama i za različite aktivnosti, stvari, osjećaja i sl. Također istraživanja su pokazala da ima pozitivan učinak na razvoj vokalizacije, kada se znakovni jezik uparuje s izgovorenim riječi. Također prednost je da se može koristiti dok ste na trampolinu, u vodi i sl., a da ne morate pretraživati kutiju sa sličicama i gubiti vrijeme. Djetetove ruke su slobodne te on može izražavati vrlo brzo što želi ili ne želi.

Nedostaci su u tome što odrasle osobe koje rade s djecom također moraju naučiti znakovni jezik, a vrlo vjerojatno u djetetovom okruženju nema drugih osoba koje ga znaju.

Prednost PECS-a je u tome što u početku dijete mora koristiti par sličica i s njima može komunicirati s većinom osoba u svojoj okolini. Iako, kada dijete usvoji veliki repertoar, tražiti odgovarajuću sličicu može frustrirati dijete. U određenim aktivnostima možete dijete podučiti znakovnom jeziku kada PECS nije odgovarajući.

PODUČAVANJE PRVIH ZNAKOVA

Na početku je potrebno naučiti prvih par znakova koje će se koristiti u podučavanju vještine zahtijevanja.

Kada dijete učite da izrazi zahtjev za npr. jabukom uz izgovor „jabuka“ pokažite djetetu i znak za jabuku. Na samom početku većini djece je potrebna pomoć u smislu navođenja da izvedu znak. Također ako dijete učite nekoj riječi koja je kompliciranija u znakovnom jeziku možete je pojednostavniti.

Počinja se uparivanjem izgovorene riječi, predmeta i znaka.

Npr. kada djetetu dajete čips, upotrijebite riječ čips tri puta i pokažite znak za čips. Tada od djeteta ne tražite da učini išta. Samo radite na uparivanju. Radite na pet odabranih riječi istovremeno, miješajući ih kroz rad. Uparivanje kod neke djece traje par dana dok kod neke i do par tjedana.

Uvijek pazite da su ti prvi zahtjevi jednostavni.

Nakon toga trebati će te djetetu pomoći da izvede znak.

Ako dijete posegne za čokoladom, odrasla osoba pokaže znak i izgovara riječi. Tada uzme ruke od djeteta i pomogne mu da učini taj znak. Zatim dijete dobije željeni potkrepljivač. Vrlo brzo ćete morati smanjiti podučavanje odnosno pomoć koju pružate djetetu pri izvođenju znaka.

Nakon što je dijete usvojilo i nezavisno koristi par znakova, možete početi s odgodom potkrepljivača na par sekundi da vidite da li dijete izgovara željenu riječ.

Osim znakovnog jezika da bi se potaknula vokalizacija kod djece postoje i drugi načini.

Prvo, morate obogatiti dječju okolinu tako da ga bombardirate s riječima.

Nemojte koristiti predugačke rečenice jer će samo frustrirati dijete. Umjesto da kad idete uz stepenice govorite „Luka se penje“ ili nešto slično izgovarajte riječi s jednostavnim riječima, kao što je idemo, idemo, ... neka riječi budu jednostavne, a vi ih izgovarajte zaigranim glasom. Uz ove riječi ne morate koristiti znakove, cilj je upariti vaš glas s djetetovom okolinom, koji će na kraju postati potkrepljivač.

Drugi način je potkrepljivanje bilo kakvih zvukova koje dijete posjeduje ili približno izgovorenu riječ. Ako dijete izgovara ba, ma ili da možete ih koristiti da bi potaknuli neki riječ iz njih, ili nagradite dijete zbog toga govoreći „ Uzmi čips, rekao si ba, da, ba“.

Istraživanja su pokazala da pokreti grube motorike ili senzorne aktivnosti koji se koriste prije, za vrijeme i nakon učenja zahtijeva imaju pozitivan učinak na produkciju govora.

Također različitim masažama, ojačavanjem mišića čeljusti i jezika možete utjecati na razvoj jezika.

Logopedinja Sara Rosenfeld-Johnson je kreirala oralno motorne igračke u tu svrhu, tako da postoje slamke i rogovi koji se koriste. Slamke kroz rad postaju sve tanje, a rogovi zahtijevaju veću snagu da bi se proizveo potreban zvuk. Radite sve potrebne aktivnosti da biste ojačali mišiće i kontrolu usta i usana. Ako dijete izgovara riječi koje su nerazumljive, potkrijepite ih ispočetka, ali uvijek modelirajte točnu artikulaciju. Nakon nekog vremena inzistirajte na točnoj artikulaciji.

Potražite pomoć logopeda ako je potrebna.

Podučavanje „bez greške“ i uporaba procedura transfera

U ovom poglavlju osvrnuti ću se na poticanje (prompting), ublažavanje procesa poticanja, transfer vještina između operanata i podučavanje „bez greške“. Uspjeh u VB pristupu često ovisi o razumijevanju i primjeni ovih koncepata.

Poticanje

Poticanje se odnosi na malu pomoć koju možete dati svom djetetu da bi se povećala vjerojatnost točnog odgovora.

Razlika između ABA/VB pristupa i drugih je upravo u detaljima točnog primjenjivanja procedura poticanja. U podučavanju djeteta nije važno samo znati osnovne koncepte primijenjene analize ponašanja već i kako i na koji način ih primijeniti. Kada je moj dječak krenuo u program temeljen na ABI vrlo često sam i ja bila prisutna radu terapeuta, tako da sam vidjela kako i na koji način se koristi procedura poticanja i njegovog ublažavanja. Nadalje sam tu proceduru bolje usvojila kroz školovanje.

Hijerarhija poticanja

Osnove poticanja uključuju više različitih tipova poticanja, i hijerarhija koja identificira koliko je intenzivno samo poticanje. U radu s djetetom želite koristiti najblaži oblik poticanja koje omogućava vašem djetetu da napreduje uspješno.

Najinvazivniji tip poticanja kod izvođenja nekog fizičkog zadatka je puno fizičko poticanje, što znači da, ako dijete mora učiniti neki motorički pokret ili dodirnuti nos, vi koristite vaše ruke i vodite dijete da bi ono odgovorilo na taj određeni zahtjev ili zadatak. Slično je i kod imitacije motoričkih pokreta. Ovaj tip poticanja se naziva „potpuno fizičko poticanje“.

Parcijalno fizičko poticanje je slično, ali terapeutova pomoć je ograničena na dodir djetetovog lakta ili pomicanja ruke bliže licu, ako dijete npr. mora dodirnuti svoj nos.

Gestualno poticanje uključuje pokazivanje prstom na određeni predmet i objekt i ono je manje invazivno jer ne uključuje fizički dodir djeteta. Ono se može koristiti u svakodnevnom životu kao i u konkretnom radu na određenoj vještini. Ako npr. zatražite od djeteta da obuče kaput i ono na slijedi vaše upute, možete ponoviti zahtjev i pokazati prstom na kaput. Ako dijete ovu vještinu tek počinje usvajati koristite ćete za početak potpuno fizičko poticanje, a zatim ublažiti ga na gestualno poticanje što prije možete.

„Model ili imitativni poticaj“ je još manje intenzivan oblik.

Ako dijete mora dodirnuti svoj nos, terapeut može dodirnuti svoj tako da bi pomogao djetetu u tom zadatku. Ako dijete učite imitaciji pokreta ovaj oblik je najbolje koristiti. Također i ono se može ublažiti na „parcijalno imitativno poticanje“. Terapeut može samo krenuti rukom prema nosu prije nego što dijete dodirne svoj nos odnosno shvati što treba učiniti.

Drugi poticaji koji se često koriste u ovom pristupu uključuju vizualne i tekstualne poticanje. Oni se smatraju manje invazivnima nego modeliranje/imitativno poticanje, ali za neke vještine, kao što su receptivne ili vještine uspoređivanja, modeliranje će možda biti najblaži oblik poticanja koji ćete koristiti.

Prednost vizualnog i tekstualnog poticanja je u tome što odrasla osoba ne mora biti stalno prisutna da pruži poticaj.

Vizualni raspored je jedan primjer takvog poticanja. Takvi rasporedi mogu omogućiti razvoj nezavisnih vještina i vještina samozbrinjavanja. Vizualni poticaji se mogu koristiti i kad su odrasli prisutni. Ako vaše dijete koristi

znakovni jezik za komunikaciju, terapeut bi trebao prvo *oznakoviti* riječ (to je vizualni poticaj). Ako djetetu govorite znakovnim jezikom da uzme loptu trebali biste dati znak za loptu prije nego što date uputu.

Tekstualni poticaj je koristan kod djece koja dobro napreduju ili u slučaju da djetetu pokažete sliku lopte dok mu dajete verbalnu uputu „donesi loptu“.

Verbalni poticaji se smatraju najneinvazivnijim tipom poticanja koji se često koristi često u svakodnevnim aktivnostima, ali treba biti oprezan. Oni ču često neefikasni kod djece s težim poteškoćama u razvoju jezika.

Ako dijete ne razumije ono što mu želite reći ili nema dovoljno razvijene kognitivne sposobnosti ovakvi poticaji neće imati utjecaja na ponašanje. Neke osobe smatraju da ako dobro i detaljno objasne djetetu što žele, da će ih on razumjeti. Uvijek je bolje koristiti manje riječi, odnosno jednostavnije rečenice tako da ih dijete uspije razumjeti.

Pri upotrebi verbalnih poticaja, naglašavanje jedne riječi neće pomoći djetetu u razumijevanju (ako npr. pri zahtjevu dodirni svoj nos, naglasite riječ nos). U samom početku ćete trebati invazivniji oblik poticanja da bi pomogli djetetu, vjerojatno fizičko ili imitativno poticanje. Bolje je početi s invazivnijim poticanjima, a zatim ih brzo ublažiti, odnosno koristiti manje invazivne oblike poticanja.

Naučila sam vrlo rano sa svojim djetetom da zahtjeve činim jasnima i jednostavnima. Treba vam samo antecedent.

Ako djetetu date zahtjev da nešto učini, taj zahtjev je antecedent, a djetetov odgovor je ponašanje nakon kojeg slijedi potkrepljivač.

Želite koristiti najmanje invazivan oblik poticanja da bi naučili dijete i ne želite dodavati dodatne jezične ili govorne antecedente da bi dijete naučili. Znači kada dijete učite nekoj vještini, koristite pomoć u obliku poticanja ako dijete ne može izvršiti zadatak.

Samo verbalno ponavljanje zadatka bez poticanja odnosno pokazivanja djetetu ili vođenja djeteta (npr. pri učenju vještine pranja ruku, imitacije pokreta i sl.) neće imati efekta.

Kada dijete krene učiti najbolje je da mu date jedan antecedent, da očekujete jedno ponašanje kao odgovor i da date jedan potkrepljivač.

Davanje previše informacija će otežati djetetu razumijevanje i neće mu olakšati proces učenja. Počnite djetetu postavljati vrlo jednostavne zahtjeve koje ćete poduprijeti s nekim oblikom poticanja i potkrijepite ga odmah. Poticanje bi također trebalo izgledati što prirodnije i nježnije. Ako dijete ubacuje loptu kroz

koš i ne može izvršiti zahtjev, približite mu se i zaigrano mu podignuti ruke da bi u tome uspјelo.

Kada vaše dijete uz pomoć poticaja napreduje i usvaja vještine važno je da ublažite njih odnosno da ih prestanete koristiti da on ne postane ovisan o njima.

Učenje bez greške i transfer između operanata

Ono što sam vrlo brzo naučila radeći sa svojim sinom i drugom djecom je da je važno kada započinjete raditi na nekoj novoj vještini koristite „nula-sekundi poticanje“.

To znači da ako postoji i mala šansa za pogrešku od strane djeteta u odgovaranju morate odmah upotrijebiti neki oblik poticanja. Nakon što vidite da dijete razumije zahtjev počnite s manje invazivnim poticajima. Ublažiti ćete poticanje ako krenete na transfer odmah nakon zahtijeva koji su izvršeni uz poticaj.

Kada je moj sin bio vrlo mali vjerovala sam da ima afaziju. Ako je htio neke grickalice iz ormara, došao bi i pokazao mi gestu za otvaranje. Iako su različite grickalice bile na polici a njegove omiljene su bile štapići, nakon što bih ga pitala što želi nikad nije rekao „štapići“. Tada bih ja rekla „štapiće“ i on bi ponovio „štapići“ i dobio ih. Ono što su mi poslije ukazali je da sam ostavljala sve njegove odgovore na razini poticanja i nisam do kraja provela transfer. Umjesto da bi mu odmah nakon što je rekao štapići dala ih, slegla bi ramenima i rekla „Što želiš“. Prije nego što bi ih dobio morao je reći „štapići“.

Novi cilj je postao da moj sin samostalno izgovori ono što želi. Na kraju sam upravo o ovom konceptu objavila istraživanje u jednom znanstvenom časopisu.

Sada o toj vještini razmišljam na dva načina: Transfer između operanata i transfer unutar operanata. Transfer unutar operanta je transfer kontrole podražaja od učenja uz poticaj do učenja bez poticaja. To uključuje gore navedeni primjer.

Evo još neki primjeri transfera unutar jedne vještine ili jednog operanta.

Ako želim naučiti dijete receptivnoj vještini kao što je odgovaranje na zahtjev „Pljesni rukama“, a dijete nema razvijene receptivne vještine ono neće moći izvršiti taj zahtjev bez poticanja od strane terapeuta.

U početku ću koristiti potpuni fizički poticaj tako da ću uzeti djetetove ruke i s njima pljesnuti. Odmah nakon toga ću ga nagraditi s omiljenim slatkišem ili nečim drugim.

I dalje ću kod učenja vještine davati puni fizički poticaj i neću kretati s transferom. Umjesto toga ublažiti ću jačinu poticanja prije nego što dijete dobije potkrepljivač.

Umjesto davanja slatkiša, nagraditi ću je govoreći „Bravo, odličan posao“, a zatim ponoviti „Odlično, pljesni rukama“ da vidim hoće li to i učiniti. Nastaviti ću s pohvalama dok dijete daje odgovore s manje invazivnim oblikom poticanja i onda ću joj dati najjači potkrepljivač (slatkiš).

Terapeut: „Pljesni rukama“; odmah uzmite ruke i pljesnite s njima (zadatak je obavljen s potpunim fizičkim poticanjem od strane terapeuta)

Terapeut: „Točno... pljesni rukama“, dodirne djetetove laktove i podlaktice
Dijete pljesne rukama

Terapeut daje potkrepljivač i kaže „Dobro si to napravio“

Evo primjer transfera za imenovanje (tacting).

Djevojčica može imenovati više stotina stvari i objekata, ali ne može imenovati buldožera. Transfer izgleda ovako:

Terapeut: Što je to? Buldožer

Dijete: Buldožer

Terapeut: Točno....što je to?

Dijete: Buldožer

Terapeut pohvaljuje i nagradi dijete

Uz transfer kontrole podražaja od invazivnog poticanja do ublažavanja poticanja, možete raditi i na transferu između operanata.

Kada je moj sedmogodišnji sin pohađao školu u kojoj je radio po principima ABE nakon nekoliko mjeseci primijetila sam da koristi pogrešno imena učitelja.

Kada mu je terapeutica Haley dolazila kući, nakon završetka rada rekla bi mu „Doviđenja“, na što bi on odgovorio „Doviđenja Amber“ (Amber je bila učiteljica u školi). Ona bi ga ispravila i rekla „Ja nisam Amber, reci doviđenja Haley“ na što bi on rekao „Doviđenja Haley“.

Do tada smo puno radili na vještinama pozdravljanja i učenju imena ljudi koji su ga okruživali i u tome je bio uspješan. U školi u kojoj je boravio nije naučio imena osoblja i djece. Vratila sam se na sam početak da vidim koje predvještine nisu usvojene i kako da ih moj sin nauči?

U vrtiću je bio vrlo uspješan u zapamćivanju imena djece koja su bila s njim u grupi. To smo učili tako da smo slike djece pokazivali uz ime djeteta te

ponavljali puno puta. Zamolila sam učitelje iz škole da mi daju slike od njih te od drugih učenika. Bilo je sveukupno deset imena koje smo učili.

Prvo sam uzela tri sličice stavila ih na stol i rekla sinu „Dodirni Amber“. Osim što je dodirnuo sliku također je ehoično ponovio „Amber“ kad je dodirnuo sliku. Odmah sam koristila transfer ove vještine na imenovanje govoreći „Točno, tko je to?“, a on bi odgovorio „Amber“.

Svaki dan smo učili po tri sličice odnosno tri imena. Nakon dva tjedna usvojio je imena svih deset osoba, a zbog toga što smo prije toga radili na generalizaciji vještine pozdravljanja mogao je i to učiniti.

Dok sam u ovom slučaju koristila njegove receptivne sposobnosti koje su bile razvijenije nego ekspresivne, i transferirali kontrolu podražaja (imena učenika) od receptivnog operanta u operant imenovanja. Također poslije sam shvatila da sam također miješala transfer ehoičnog operanta u operant imenovanja.

Proces transfera koristim svakodnevno u radu s djecom bez obzira da li su verbalni ili ne.

Npr. transfer receptivnog operanta u operant imenovanja

Terapeut: Dodirni traktor

Dijete dodirne sličicu traktora (receptivna vještina)

Terapeut: Što je to?

Dijete: Traktor (operant imenovanja)

Npr. transfer ehoičnog operanta u operant imenovanja

Terapeut: Reci lopta

Dijete: Lopta (eholalija)

Terapeut: podigne sliku lopte i pita „Što je to“

Dijete: Lopta (operant imenovanja)

Npr. transfer operanta u receptivni operant

Terapeut: „Usporedi mačke“, dajući sličicu mačke djetetu

Dijete: Usporedi mačku (stavi sličicu među druge sličice mačaka)

Terapeut: Dodirni mačku

Dijete: Dodirne sliku mačke (receptivni operant)

Npr. operant imenovanja u operant intraverbalnih vještina

Terapeut: „Koji je ovo broj“, držeći karticu s brojem 9

Dijete: Devet (operant imenovanja)

Terapeut: Koliko imaš godina? (ako je moguće bez vizualnog poticaja)

Dijete: devet (intraverbalni operant)

Proces transfera je koristan da se na temelju djetetovih jakih strana ojačaju slabije strane.

Ispravljanje pogrešaka

I djeca koja imaju određene vještine dobro razvijene, čine greške, zato je važno da ih se potakne odmah kroz neki oblik poticanja.

Na koji način se pogreške ispravljaju ću pokazati kroz primjere:

- Ako dijete koje je verbalno i ima razvijene vještine zahtijevanja i imenovanja na vaš zahtjev da imenuje sličicu kreveta kaže „deka“.

- Ako dijete daje pogrešni odgovor teže ga je naučiti točan, nego naučiti dijete da imenuje od početka. Vrlo često ako tražite od djeteta da imenuje nešto kao npr. stolicu, a dijete kaže „Sjedni“, važno je da se taj odgovor ispravi, a da se ne nagrađuje što je povezoao stolicu i akciju sjedanja. U tom slučaju dijete neće naučiti točan odgovor.

U gore navedenom slučaju ako dijete na sliku kreveta, odgovori deka, opet uzmete sliku i pitajte „Što je to“. Odmah morate koristiti poticaj u obliku riječi „krevet“ prije nego što dijete kaže „deka“. Ako dijete ponovi riječ krevet, možete raditi transfer iz operanta eholalije u operant imenovanja. To ćete učiniti govoreći „Točno, što je to?“.

U ovom pokušaju možete smanjiti poticaj pa reći samo prvo slovo ili vidjeti da li dijete bez poticaja daje točan odgovor.

U slučaju da dijete na vaš upit „Dodaj mi loptu“, ponovi „Dodaj mi loptu“ i vrati vam je znak je da razumije što želite.

Ako dijete puno ponavlja za vama, treba izbjegavati izgovaranje zamjenica.

Recite: „Dodaj loptu“ umjesto „Dodaj mi loptu“ (tako da nagrađujete točan odgovor).

Kako dijete napreduje možete ga početi učiti koristiti zamjenice ispravno, npr. kada on ponovi za vama „Gurni mi loptu“, ispravite ga. Nakon što on ponovi za vama točno potkrijepite odmah s nagradom. Važno je da se kod pogrešnih izgovora, ili zamjene riječi dijete ne potkrijepi već da ga se ispravi, i potkrijepi nakon točnog odgovora.

PODUČAVANJE RECEPTIVNIH VJEŠTINA I DRUGIH NEVERBALNIH OPERANATA

Kada je moj sin započeo s Lovaasovim tipom ABA terapije prvo na čemu su radili su bile receptivne vještine, vještine imitacije i vještine uspoređivanja/usklađivanja.

Premda je on već imao oko stotinjak riječi u svom vokabularu, uključujući nekoliko zahtijeva i intraverbalnih operanata, mi smo krenuli od onog što je Lovaasov protokol zahtijevao, a to su bile te neverbalne vještine.

Skinner je opisao receptivne vještine kao vještine slušatelja i ne fokusira se na razvijanje imitacije i vještina uspoređivanja, jer ih ne smatra „verbalnim ponašanjem“. Ali to ne znači da one nisu važne.

U VB pristupu podučavanje djece da odgovaraju na te neverbalne operante se javlja vrlo rano u podučavanju. Ti operanti su dobri za početak zato što se lako mogu poticati (govor nije uključen) i sva djeca moraju naučiti da slijede upute da bi uspješno radili u VB pristupu.

Prve upute koje dajete djetetu trebaju uvijek biti jednostavne da ih on može slijediti odnosno da možete procijeniti da ih ne slijedi.

Podučavanje receptivnih vještina

Receptivne vještine ili vještine slušatelja uključuju sposobnost da se odgovori na uputu druge osobe.

Dijete s razvijenim receptivnim vještinama će odgovoriti točno nakon što kažete „Pljesni rukama“, „Obuci cipele“ i sl. I prije nego što dijete tipičnog razvoja nauči govoriti, ove receptivne vještine su već razvijene.

Djeca s autizmom vrlo često nemaju dobro razvijene „vještine slušatelja“, jer vrlo je često prvi znak da nešto nije u redu činjenica da se dijete ne odaziva na svoje ime ili ne slijedi kratke upute od strane roditelja.

Moj sin je imao vrlo slabo razvijene receptivne vještine prije nego što smo započeli s ABA terapijom. To sam najviše uvidjela najviše kada sam dobila drugog sina i vidjela brz razvoj njegovih receptivnih vještina. Nakon njegovog drugog rođendana bila sam svjesna da moj sin treba logopedsku terapiju zbog činjenice da se govor nije razvijao i također činilo mi se da me sin ne razumije. S terapijom vrlo brzo je počeo usvajati te vještine i danas su receptivne vještine upravo njegova snaga.

Ojačavanje receptivnih vještina u prirodnom okruženju

Poticanje, koje je spominjano ranije u knjizi, je izuzetno važno kod podučavanja djeteta da slijedi vaše upute. Također, nemojte vezati djetetovo ime uz zahtjeve koje mu dajete ili ga učite tijekom dana. Odgovaranje na vlastito ime je vrlo često sposobnost koja nije dobro razvijena kod djece s autizmom. Ograničavanje korištenje imena vašeg djeteta će mu zapravo pomoći da odgovori kada ga zazovete imenom, jer ga neće zanemariti kao dio nekog zahtijeva kojeg mu vi dajete.

Ovo je moja strategija kako naučiti vaše dijete da odgovara na svoje ime:

Prvo ograničite korištenje djetetovog imena vezujući ga uz zahtjeve koje mu dajete vi ili osobe u vašoj okolini.

Tada uzmite nekoliko najsnažnijih potkrepljivača koje možete kontrolirati (slatkiši, balončići od pjene i sl) i stanite iza njega kada je uključen u neku aktivnost. Zazovite njegovo ime stojeći iza njega te nakon toga dodirnite njegovo rame, okrenite ga i dajte mu njegov najdraži potkrepljivač. Postepeno smanjujte potkrepljivače stajući dalje od njega i odgodite dodirivanje njegovog ramena sekundu ili dvije. Tako će dijete naučiti da kada netko kaže njegovo ime, uslijediti će njemu zanimljive aktivnosti ili stvari. Najbolje je raditi na ovome kroz cijeli dan u par navrata i obavezno uz snažno potkrepljenje.

Kada radite na receptivnim vještinama na početku, koristite samo one upute koje možete potaknuti kod djeteta, odnosno pomoći mu da ih izvrši. Nemojte ga bombardirati s puno zahtijeva tijekom dana.

Ovaj pristup je namijenjen da krene polako i da ojača djetetovo samopouzdanje. Također koristite puno pohvala za svaki negativni komentar ili korekciju. Ovaj pristup trebaju koristiti svi u vašoj okolini koji su u kontaktu s vašim djetetom.

Ako svi zajedno radite vidjeti ćete da dijete usvaja vještine, iako nemojte očekivati da se nepoželjna ponašanja neće javljati.

Budite pažljivi i zapisujte ispočetka koje komentare dajete djetetu. Vrlo često se začudimo kada uvidimo da ne dajemo puno pohvale i ohrabrenja, jer dijete će raditi greške, ali ga treba ohrabrivati.

Podučavanje „vještine slušatelja“ u intenzivnim periodima podučavanja

Kada koristite intenzivne periode podučavanja prije morate biti sigurni da dijete posjeduje dobar broj ciljanih vještina.

Moja preporuka je da počnete s slijeđenjem jednostavnih uputa, podučavanjem receptivnih vještina vezanih uz dijelove tijela i receptivne identifikacije. Svaki program treba imati dvije mete, tako da ste sigurni da ih dijete može razlikovati. Ako dijete podučavate jednu vještinu npr. pljesni rukama ili sl. i ono je usvoji i koristi redovito, ne možemo biti sigurni da je on zaista razumije ako nema usvojenu sposobnost diskriminacije između dvije ili više meta.

Ako se dijete podučava jednom vještinom, biti će izuzetno teško krenuti s drugom ili trećom. Uvijek koristite najmanje dvije mete koje ćete podučavati tako da budete sigurni da ih dijete razumije (npr. pljesni rukama, lupi nogama, sjedni, digni ruke).

Kada izaberete par meta od gore navedenih uvijek ih u jednom podučavanju koristite dvije ili više te im miješajte red kojim ih zadajete. Da bi procijenili na kojem je dijete nivou prvo dajte zahtjev bez ikakvog poticanja, također pazite na glas odnosno da ne naglasite određenu riječ u zahtjevu (kao npr. PLJESNI RUČICAMA).

Ispočetka koristite poticaje da pomognete djetetu da ih napravi, a nakon toga ublažite poticanje na najmanju moguću mjeru (od potpunog fizičkog poticanja, do imitativnog poticanja). Cilj je na kraju da ih on samostalno napravi. Kod poticanja osim fizičkog vođenja na početku, možete i pogledom dati znak djetetu što želite da učini. Najčešće se podučavanje obavlja za radnim stolom, tako da sjedite nasuprot djetetu da vas može vidjeti i čuti.

Uz naredbu pljesni rukama možete odmah kombinirati drugu vještinu koja se naziva receptivna vještina vezana iz dijelove tijela. Nakon što kažete npr. pljesni rukama, lupi nogama, recite „dodirni nos“. Na samom početku nemojte koristiti dijelove dijela koji su preblizu jedan drugome (npr. oči i nos). Nakon što ih dijete usvoji možete ubacivati i druge dijelove tijela.

Evo primjer kako učiti dijete dijelovima tijela ako posjeduje vještine imitacije:
Terapeut: „Dodirni glavu“ (odmah nakon toga modelira zahtjev dodirujući svoju glavu)

Dijete: Dodirne svoju glavu

Terapeut: „Dobro si dodirnuo glavu“, uzimajući djetetove ruke i stavljajući ih u neutralnu poziciju

Terapeut: Dodirni glavu bez poticanja

Dijete Dodirne glavu

Terapeut: „Dodirni trbuh“ (odmah nakon čega se modelira dodirivanje trbuha)

Znači važno je da dijete sluša ono što govorite i da usvaja sposobnost diskriminacije od samoga početka.

Treći program koji ću opisati se naziva receptivna identifikacija.

Ako vaše dijete nema razvijene receptivne vještine, morati ćete početi s jednim objektom kojeg ćete staviti na stol i pitati dijete da ga dodirne. Možete staviti cipelu na stol i reći „Dodirni cipelu“. Tada, dignite cipelu u zrak i ponovite „Dodirni cipelu“. Možda će biti potrebno da dijete nauči značenje riječi „dodirni“.

Nakon što je dijete usvojilo tu prvu vještinu krenite s diskriminacijom koristeći dvije stvari ili dvije sličice i polako dodajte još predmeta. Mnoga djeca bolje usvajaju pojmove kada se koriste stvarni predmeti, dok neka djeca dobro napreduju i sa sličicama. Uskoro ćete koristiti predmete i sličice predmeta. Također uzmite kutiju u koju ćete staviti djetetove potkrepljivače za koje on posjeduje vještine zahtijevanja kao i dvije identične slike tih predmeta.

Ako vaše dijete može na vaš zahtjev dodirnuti omiljeni potkrepljivač, ali se s njim počne igrati, najbolje je da krenete s stvarima koje nisu potkrepljivači za njega.

Kada učite receptivne vještine s dvije stvari dobro ih je staviti između još dvije druge stvari tako da budete sigurni da ih je dijete zaista naučilo i da ih zna razlikovati od drugih stvari.

Kada dijete bude napredovalo u usvajanju možete koristiti sličnije predmete, kao npr. sandala nasuprot ciple i sl. Nakon što je predmet usvojen uz prisustvo tri druga predmeta, možete povećati njihov broj dok dijete ne uspije identificirati predmet između šest ili više predmeta.

Kada podučavate receptivnu identifikaciju pazite da slike predmeta ne postavljate uvijek na isto mjesto, odnosno da rotirate položaj slika kada dajete zahtjeve. Također one ne moraju biti poslagane uredno, možete i malo razbacati po stolu dok radite.

Podučavanje vještina imitacije

Djeca tipičnog razvoja često ne ulažu puno napora u imitaciju, to je vještina koja se kod njih s lakoćom javlja.

Kod djece na spektru vrlo često su prisutne poteškoće u imitaciji. Oni ne imitiraju svoje vršnjake ili roditelje, zbog toga je izuzetno važno tom području posvetiti puno pažnje.

Sposobnost imitacije je izuzetno važna u razvoju djeteta. U Lovaasovom pristupu započinje se s imitacijom pokreta grube motorike na samom početku

(npr. udaranje nogama, pljeskanje rukama i sl.). Nakon imitacije pokreta grube motorike, Lovaas preporuča imitaciju pokreta fine motorike, a zatim oralno-motoričku imitaciju i na kraju na imitaciju glasova.

S ovakvim programom smo i mi krenuli, moj sin na početku rada nije posjedovao niti jednu sposobnost imitacije. Iako je program djelovao, bili su potrebni mjeseci da bi krenuli na dio koji se odnosi na imitaciju glasova.

U VB pristupu sposobnost imitacije je također važan dio programa. Međutim, ne morate čekati dok se razvije sposobnost imitacije motoričkih pokreta da biste podučavali imitaciju ehoičnih vještina ili drugih verbalnih vještina.

Na samom početku rada krećem s dva programa imitacije: imitacija s igračkom/objektom i imitacija pokreta grube motorike.

Jedan od čestih prigovora ovom pristupu je da se ne fokusira dovoljno na podučavanje vještine igranja. Navodi se da se ABA fokusira na *drilanje* jezičnih vještina, a da djeca razvijaju jezične vještine kroz igru. Kao bihevioralni terapeut svjesna sam da ću podučavati vještine igre (npr. igru pretvaranja) kao i vještine jezika i govora kod većine djece koja su na spektru. To činim na isti način na koji podučavam druge vještine- uparujem igračke za koje dijete pokaže interes s potkrepljivačima koje dijete preferira.

Imitacija s igračkama je dobar način za početak rada. Mogu se vrlo lako uklopiti u vaš program podučavanja zahtijeva, djeci će biti zanimljive i neće se činiti kao da nešto uče. Krenite s igračkama koje su vašem djetetu zanimljive.

Nakon što ste izabrali par igračaka, osigurajte da identična seta igračaka ili identičnu igračku, tako da vi i vaše dijete imate svoju. Može dati uputu „Napravi ovo“ dok radite neku aktivnost s igračkom npr. pomičete autić naprijed nazad, miješate posudicu sa hranom i sl. Nakon toga odmah uzmete djetetovu ruku i potaknite ga da imitira vašu aktivnost s igračkom. Kao što je već navedeno, s vremenom, potrebno je oslabiti poticanje od vaše strane.

Izaberite samo par aktivnosti za početak.

Možete uzeti žličicu i šalicu, promiješati ih i od djeteta zahtijevati da ponovi istu aktivnost. Nakon toga možete izabrati aktivnost pri kojoj hranite bebu sa žličicom i zahtijevati opet da dijete ponovi aktivnost. Ovaj način podučavanja pomaže djetetu da nauči diskriminaciju između različitih načina na koje se može koristiti žlica. Ako uzmete samo jednu aktivnost (miješanje sa žličicom) vaše dijete će najvjerojatnije svaki put kad vidi žličicu i šalicu na vaš zahtjev, promiješati šalicu sa žličicom automatski.

Evo primjer:

Terapeut: „Napravi ovo“, pomičući autić naprijed-natrag, a zatim odmah koristiti potpuno fizičko poticanje da omogući djetetu da ponovi aktivnost
Dijete: Pomiče autić naprijed-natrag

Terapeut: „Dobro, napravi ovo“, pomiče autić naprijed-natrag (pruža parcijalno fizičko pomaganje ili samo pokaže prstom na autić)
Dijete: pomiče autić naprijed-natrag (nakon čega slijedi nagrada)

Uz imitaciju s igračkama, objektima preporučam da krenete s imitacijom motoričkih pokreta.

Nije loša ideja da koristite odgovore koje ćete također zahtijevati u podučavanju receptivnih operanata, zahtijevanja i podučavanju dijelova tijela. Ove vještine će se na taj način generalizirati između operanata i omogućiti lakše usvajanje djetetu.

Pazite na razliku u podučavanju između operanata. Ako date zahtjev „pljesni rukama“, podučavate razumijevanje, a ako želite podučavati imitaciju uz vas koji izvodite pokret ne smijete ga opisati već samo reći „Napravi ovo“. To je važno, jer se svaki operant koji smo prije naveli podučava zasebno i treba ga podučavati točno.

Za vrijeme podučavanja vještina imitacije, možete koristiti transfer između operanata da bi dijete usvojilo više vještina i generaliziralo ih.

Evo primjer za podučavanje vještine imitacije:

Terapeut: „Napravi ovo“ (pljesne rukama i pomogne djetetu fizički da učini isto)

Dijete: Pljesne rukama

Terapeut: „Točno, napravi ovo“ dok pljesne rukama

Dijete: Pljesne rukama

Terapeut: „Napravi ovo“ i dodirne rukama glavu

Dijete: Dodirne rukama glavu (bez poticanja jer je to već usvojena vještina)

Terapeut: „Bravo, napravi ovo“ i pljesne rukama

Dijete: Pljesne rukama bez poticanja od strane terapeuta

Terapeut: „Sjajno“, nakon čega slijedi neki oblik potkrepljivača

Podučavanje vizualnih vještina/ vještina uspoređivanja

Zadnja vještina koja je neverbalni operant odnosi se na sposobnost vizualnog mišljenja (slaganje puzzli, uspoređivanje objekata ili sličica).

Biti će vam potrebni identični objekti ili identične sličice stvari. Neka djeca najbolje usvajaju ovu vještinu ako koristite predmete ili stvari koji su snažni potkrepljivači za njih.

U procjeni ovih vještina se koriste riječi „ Stavi isti“, „Uskladi“ ili se ne koriste riječi već se samo daju djetetu sličice jedna po jedna.

Kad podučavam ovu vještinu smatram da je korisno imenovati predmet ili koristiti znakovni jezik uz riječ „Stavi isti“.

To pomaže uvesti jednostavne riječi u podučavanje. Možda će dijete početi ponavljati ime objekta kao rezultat uparivanja ili će mu pomoći u razumijevanju jer se riječ koristi uvijek uz aktivnost s određenim predmetom.

Kako izgleda podučavanje kada se koriste tri predmeta na stolu:

Terapeut: Stavi plastičnu žličicu, plastični igračku (kamion) i mali šeširić na stol.

Nakon toga daje djetetu identičnu plastičnu igračku kamiona, imenuje je dok pokazuje djetetu da je stavi kraj iste igračke na stolu

Dijete: Stavi igračku kraj identične na stolu

Terapeut: „Točno“, uzima ponovo istu igračku (kamion) i daje djetetu uz zahtjev

Dijete: Stavija igračku bez poticaja terapeuta nakon čega slijedi nagrada

Dok radite na ovoj vještini dijete se ne bi smjelo igrati s igračkama koje su na stolu.

Ako smatrate da određena igračka ne bi bila dobra za rad je bi se dijete s njom igralo, možete koristiti sličicu igračke. Ista procedura se koristi kod uspoređivanja sličica i stvarnih objekata. Kada dijete uspijeva usporediti stvarni objekt s drugim objektom, i sliku sa identičnom sličicom, možete ih miješati u radu.

Rad s puzzlama može biti zabavan dio vašeg programa, jer mnoga djeca s autizmom posjeduju jako razvijene vizualne vještine te puzzle predstavljaju efikasan potkrepljivač.

Djetetova motivacija da završi puzzle ili ih stavi na određeni način može vam koristiti tako da dijete podučavate zahtijevanju za dijelove puzzli da bi ih završio. Ovdje također popratite aktivnost s govorom.

Ako vaše dijete ne preferira puzzle možete ih upariti s drugim potkrepljivačem da bi radili na ovoj vještini. Možete koristiti crtiće dok dijete radi kao nagradu.

Također efikasna tehnika je „nizanje odostraga“. Primjer toga je da date djetetu puzzle koje su napravljene te im fali samo zadnji dio da bi se zadatak napravio.

Nakon što dijete napravi zadatak u kojem fali zadnja puzzla, možete krenuti s

dvije puzzle koje nedostaju. Kada budete izabirali puzzle s kojima ćete raditi izaberite odgovarajuće djetetovoj dobi, kao npr. s kućanskim stvarima, životinjama i sl. Također je važno da pri ovoj aktivnosti možete jasno imenovati ono što se slaže za početak (tako npr. slažete puzzlu konja i dok to činite možete i izgovoriti riječ „konj“ da biste je uparili sa slikom).

Rad na receptivnim vještinama, vještini imitacije i vizualnim vještinama je dobar početak u VB pristupu i ima pozitivan učinak na djetetovo ponašanje.

Kada se na njima redovito radi, dijete će surađivati s vama, naučiti ćete kako efikasno koristiti poticanje i njegovo ublažavanje, te ojačati djetetove jezične vještine. To će biti dobar poticaj za rad na složenijim vještinama.

PODUČAVANJE VERBALNIH OPERANATA

Najvažnije prepreke na kojima ćete morati raditi su osigurati da je dijete dobro „upareno“ s terapeutom i da posjeduje vještinu zahtijevanja za par predmeta koje su mu u vidnom polju. Nakon što ste savladali te miljokaze možete krenuti na podučavanje verbalnih operanata: imenovanja, ehoičnih vještina i intaveralnih vještina. Iako važni, neverbalni operanti objašnjeni u poglavlju 8. ne biti trebali biti u centru vaše pažnje.

Pomoći djetetu da komunicira, govorom ili znakovnim jezikom, treba biti vaš prvi cilj.

Osigurajte da intenzivni periodi podučavanja daju djetetu puno prilike za uvježbavanje verbalnih odgovora, umjesto da se oslanjate na neverbalne operante koji su osnova u standardnim programima primijenjene analize ponašanja.

Razlog zašto su neverbalni operanti toliko naglašeni unutar ABA/DTT (discrete trail teaching) programa je mogućnost njihovog poticanja od strane druge osobe te podučavanja kod neverbalne djece koristeći potkrepljivanje.

Kada radim kao savjetnik u domovima ili školama i evaluiram program, tražim dobru mješavinu svih verbalnih operanata i kod djece koja su neverbalna. Želim vidjeti da barem 50% u svim intenzivnim periodima podučavanja uključuju verbalne odgovore (uključujući znakovni jezik ili govor). Teže je podučavati verbalne operante, ali ako vam je cilj naučiti dijete da komunicira- vidjeti ćete da se dodatni posao isplati.

Već ste naučili kako podučavati vještinu zahtijevanja.

Vaše dijete bi trebalo imati sposobnost zahtijevanja za par stvari prije nego što se krene na druge operante. Zahtijevanje se također mora javiti bez verbalnog modela ili poticaja kod znakovnog jezika. Vrlo često vidim terapeute koji žure u podučavanju operanata prije nego što dijete usvoji vještinu zahtijevanja, što je recept za katastrofu.

Dijete mora posjedovati vještinu zahtijevanja zato što ćete podučavati u početku imenovanje, ehoične i intraverbalne vještine unutar „okvira zahtijevanja“.

To znači da ćete koristiti zahtjeve koje je dijete usvojilo i transferirati te vještine u druge verbalne operante. Ako vaše dijete nije razvilo sposobnost da zahtijeva putem govora ili znakovnog jezika za stvari za koje posjeduje visoku motivaciju, nećete ga moći podučiti da imenuje ili ponavlja (ehoični operant) za te iste stvari ili objekte. Podučavanje vještine zahtijevanja uvijek mora biti na prvom mjestu.

Podučavanje vještine imenovanja

Imenovanje je opis za nešto što vidimo, čujemo, osjetimo ili dodirujemo. Antecedent za imenovanje je određena forma podražaja (aktualni predmet, slika, miris, zvuk), a potkrepljenje za imenovanje je indirektno, poput pohvale.

Tehnički govoreći, antecedent za „čisto“ imenovanje“ neće uključiti pitanje terapeuta „Što je to?“. Ono bi trebalo doći od samog djeteta koji primjećuje nešto u svojoj okolini i komentira o tome. „Vidi, evo krave“ ili „Osjetim slaninu“. Ovo spontano, „čisto imenovanje“ je najčešće zahtjev za vašom pažnjom i područje u kojem djeca s autizmom imaju poteškoće. Zahtijevanje pažnje će doći kasnije u vašem programu. Nije realistično očekivati podučavanje imenovanja bez korištenja pitanja „Što je to?“.

Drugi razlog zašto se za podučavanje imenovanja koristi ovaj način je zato što je promjena podražaja u okolini korisna za stvaranje raznih prilika za učenje. Nekoj djeci će biti potrebno stotine ili tisuće jedinica učenja prije nego što usvoje potrebnu vještinu. Kod tipične djece nova riječ se usvaja vrlo brzo, međutim kod djece s autizmom to vrlo često nije slučaj. Jednostavno govoreći, to je razlog zašto će antecedent za imenovanjem uključivati podražaj (sliku ili zvuk npr.) i pitanje od strane terapeuta (Što je to? Što to čuješ?).

Ovo je jedino mjesto gdje korištenje verbalnog ponašanja nije crno ili bijelo. Biti

će puno situacija kada će dijete ili odrasla osoba reći nešto, a vi ćete uvidjeti da je djelomično vještina zahtijevanja, a djelomično vještina imenovanja. Ili djelomično imenovanje, djelomično intraverbalna vještina.

Zbog toga se nemojte brinuti, jer je naš cilj da dijete komunicira. U stvarnosti jezik je kontroliran od više uzročnika, što znači da je više od jednog operanta uključeno. To koristimo kroz intenzivne periode podučavanja miješajući operante i transferirajući kontrolu od jednog ka drugome.

Imenovanje uključuje opisivanje onoga što vidimo, čujemo, osjetimo, okusimo i dodirnemo.

U ovom poglavlju objasniti ćemo kako naučiti dijete da imenuje vizualne i slušne podražaje.

Počnite s imenovanjem onoga što vidite, a zatim ono što čujete u okolini (tu je uključeno i glasanje životinja). Imenovanje mirisa ili okusa je apstraktnije i dolazi kasnije u podučavanju. Druge, naprednije vještine, uključuju boje, pridjeve (hladno, vruće), svojstva (monitor kompjutera), prijedloge (vlak je na tračnicama, nasuprot vlak je pored tračnica). Nemojte trenutno razmišljati o tim vještinama. Neće vam biti potrebne dok vaše dijete ne bude u mogućnosti imenovati stotine jednostavnih predmeta.

Vidjela sam djecu s autizmom koja su uspijevala imenovati stvari poput „žute stolice“, ili „crvenog vatrogasnog kamiona“. Iako su roditelji i terapeuti učili svoju djecu da imenuju boje, svojstva ili čak prijedloge s dobrom namjerom, bez dobrih temelja ne može se krenuti naprijed. **Ako naučite djecu boje ili druge naprednije vještine prerano, to će dovesti do konfuzije i poteškoća.**

Tek nakon što vaša djeca te koncepte nauče odvojeno i fluentno trebali biste razmišljati o učenju u kombinaciji npr. boja i imenovanja. Razmišljajte o jeziku kao o piramidi, osiguravajući da imate dobru bazu prije nego što krenete dalje.

Zapamtite, ako pitate dijete „Što je to“ i pokažete mu stolicu, odgovor bi trebao biti stolica. Ako pokažete istu stolicu i pitate „Koje je boje“ odgovor bi trebao biti „Žute“. Odgovor „Žuta stolica“ na bilo koje od ova dva pitanja nije točan odgovor i treba biti ispravljen. Ukoliko vaše dijete nema usvojeno stotinjak ili više jednostavnih imenovanja, izbjegavajte podučavanje boja, svojstava i drugih apstraktnih koncepata.

Kada je vaše dijete usvojilo osnove, na isti način ćete podučavati složenije vještine. Podučavanje operanta imenovanja je slično bez obzira o kojem se podražaju radi.

Ok, znate da vaše dijete može zahtijevati desetak stvari koje su mu u vidokrugu. Skupite stvari koje su za vaše dijete potkrepljivači (i za koje je usvojilo operant zahtijevanja) kao i slike tih istih predmeta.

Transferiranje operanta zahtijevanja u operant imenovanja će ići brže ako koristite sličice potkrepljivača jer stvarni objekti će stvoriti potencijal za motivaciju, što znači da će ih dijete zahtijevati umjesto da ih nauči imenovati. Ako vaše dijete voli određenu vrstu slatkiša kada mu je pristupačna, on će je najvjerojatnije zahtijevati od vas umjesto da je imenuje. Podučavanje djeteta da imenuje sliku potkrepljivača nakon što je usvojio zahtjev za taj predmet je uspješnije.

Također lakše je raditi sa sličicama kada radite sa puno predmeta. Lakše je imati stotinu sličica, nego stotinu predmeta oko sebe koje dijete treba imenovati.

Ipak osigurajte par stvarnih predmeta uz sličice, jer je funkcionalnije da dijete imenuje stvarni objekt nego njegovu sličicu.

Neka djeca će vrlo brzo generalizirati, te će nakon što su naučili imenovati sličicu čaše uspijevati imenovati različite čaše u njihovom prirodnom okruženju, dok će druga djeca trebati specifične upute da razlikuju stvarni objekt od sličice ili različite čaše. Imajte na umu gore navedeno da kada radite na vještini imenovanja da možete kreirati program prilagođen vašem djetetu.

Kao i sa svim operantima, prvo ćete trebati napraviti procjenu da vidite koje predmete vaše dijete imenuje bez ikakvih poticaja.

Ako ono može imenovati par sličica potkrepljivača ili objekata, napravite listu tih stvari i testirajte njihovo imenovanje. Nije neuobičajeno da djeca ne posjeduju vještinu imenovanja kada tek kreću s programom baziranim na VB pristupu. Ako to vrijedi za vaše dijete, pogledajte koje zahtjeve posjeduje za stvari u svojoj okolini. Koristite riječi za koje vaše dijete koristi zahtjev (čokolada, bombon, čips, ljuljačka) i koristite ih za sve verbalne i neverbalne operante. Imenovanje je najčešće mnogo teže usvojiti nego neverbalne operante, tako da uvijek prvo procijenite njegove vještine.

Ne želite reći „Dodirni kolač“ kada ispitujete receptivne vještine, a nakon toga za operant imenovanja pitati „Što je to“ jer ste već dali djetetu poticaj da se radi o kolaču.

Evo primjera za procjenu imenovanja:

Terapeut: Podigne sličicu kolača (za koje dijete ima usvojenu vještinu zahtijevanja) i pita „Što je to“

Dijete: Kolač

Terapeut: „Odlično“, dajući omiljeni djetetov potkrepljivač i zabilježi točan odgovor.

Terapeut: Podigne sličicu djetetove ljuljačke i pita „Što je to“

Dijete: znakuje riječ „Ljuljati“ (pogreška)

Terapeut: Spusti djetetove ruke i digne sličicu ljuljačke te opet pita „Što je to“ i odmah koristi poticaj da dijete znakuje riječ ljuljačka, govoreći riječ „Ljuljačka“

Dijete. Ljuljačka (uz poticaj)

Terapeut: „Točno, što je to?“ pokazujući opet sliku ljuljačke

Dijete: Znakuje riječ „Ljuljačka“

Terapeut: „Točno, to je ljuljačka“, znakujući riječ

Da bi odgovor zabilježili kao točan, dijete mora odgovoriti unutar tri sekunde i ne smije povezivati odgovor s nekim drugim odgovorom. Također ako se dijete ispravi ne može se uzeti kao točan odgovor u procjeni. Ako koristi znakovni jezik, taj znak također mora biti jasan. Ako dijete poveže više odgovora zajedno to se ne smatra točnim odgovorom odnosno usvojenim u procjeni.

Iako će terapeut zabilježiti netočan odgovor, prije toga treba obavezno ispraviti dijete i pokazati mu točan odgovor.

One odgovore za koje dijete nije dalo točan odgovor se mogu koristiti za vrijeme podučavanja imenovanja.

Evo primjer za dječaka koji je verbalan, a dva potkrepljivača koja su određena su autić i sok. On može izreći jasno obje riječi i može ih zahtijevati. Uzete su slike oba predmeta da bi se radilo na transferu između operanta zahtijevanja i imenovanja.

Terapeut: posjeduje autić i sok te njihove sličice

Dijete: zahtijeva sok izgovarajući „Sok“ i poseže za njim

Terapeut: podigne sličicu soka i kaže „Što je to?...Sok“

Dijete: ponovi riječ „Sok“

Terapeut: „Točno, što je to?“ dok drži sliku soka

Dijete: „Sok“

Terapeut: daje dječaku sok kao nagradu

Neki terapeuti imaju uspjeha koristeći djetetove usvojene zahtjeve za određene predmete te podučavaju transfer vještine „Stavi na isti“ (match the sample) u operant imenovanja.

Djeca koja su na početku te koriste znakovni jezik su vrlo dobra u tome zato što

terapeut uparuje riječ uvijek sa znakom za tu riječ. Terapeut im daje sličicu i, kada su uskladili omiljeni predmet-sliku na sliku, terapeut uzme jednu sliku i pita „Što je to“. Zato što je dijete nekoliko sekundi prije vidjelo znak i čulo riječ za taj predmet veća je šansa da će dati točan odgovor.

Evo primjer:

Terapeut: ima sliku slatkiša, ljuljačke i čipsa na stolu. Daje identičnu sliku slatkiša i kaže „Slatkiš“

Dijete: stavi sliku slatkiša na identičnu sliku na stolu

Terapeut: podigne sliku i pita „Što je to“

Dijete: Kaže „Slatkiš“

Također možete koristiti transfer receptivnog operanta u operant imenovanja. To je bilo izuzetno dobro za mog sina i fokus mog istraživanja objavljenog u časopisu *The analysis of Verbal Behavior* 2005. godine.

Terapeut: ima sličicu kamiona, pećnice i paste za zube na stolu, te kaže „Dodirni pećnicu“

Dijete: Dodirne sliku pećnice

Terapeut: Uzme sliku pećnice i pita „Što je to“

Dijete: „Pećnica“

Nastaviti ćete s podučavanjem na ovaj način dok vaše dijete ne bude moglo imenovati sve stvari koje može zahtijevati, a nakon toga možete koristiti uobičajene objekte iz okoline koje nisu potkrepljivači za njega te koristiti isti način transfera i poticanja.

Podučavanje vještina eholalije

Podučavanje djeteta da ponavlja ono što vi kažete (eholalija) često otvara vrata razvoja jezika. Dijete koje može ponavljati riječi ima veću šansu da odgovori na poticaj za eholaličnim operantom i olakšava mu se podučavanje transfera između različitih operanata.

Antecedent za eholaliju je verbalni podražaj, i da bi dobili pravi eholični odgovor ne prezentiramo sliku ili sam predmet djetetu.

Da bi procijenili djetetovu vještinu, samo trebate reći „Reci lopta“.

Ako dijete nema razvijenu ovu vještinu potrebno ga je sistematski podučavati da je razvije. To je isti proces kao i s ostalim operantima, s poticanjem, ublažavanjem poticanja i ispravljanjem pogrešaka.

Cilj je ehoični odgovor, te je za djecu koja su na samom početku najbolje opet podučavati u „okviru zahtijeva“. Najvjerojatnije je da ćete već imati uspjeha u usvajanju eholalije vaših riječi kada dijete zahtijeva određeni potkrepljivač.

Ne želite sjesti s djetetom za stol i podučavati ga ovoj vještini bez prisustva najjačih potkrepljivača jer će to najvjerojatnije dovesti do nepoželjnih ponašanja i averzije prema učenju.

Umjesto toga koristite transfer da pomognete djetetu da usvoji ovu vještinu.

Evo primjer:

Terapeut: ima pripremljen neki potkrepljivač kao npr. balončice od pjene

Dijete: „Baloni“ (operant zahtijevanja)

Terapeut: Puše balončice dok govori „Baloni, baloni.....reci baloni“, dok sakriva igračku izvan djetetovog vidokruga. Tada naglo opet pokaže igračku i ako dijete ne odgovori odmah modelira riječ „Baloni“ opet

Dijete: ponovi „Baloni“ nakon što terapeut kaže „Baloni“ (dok je igračka sakrivena)

Također možete koristiti drugu proceduru transfera s karticama predmeta koji nisu potkrepljivači tako da započnete s djetetom koji ponavlja predmet na slici, a zatim okretajući sliku i čekajući da dijete ponovi istu riječ bez vizualnog podražaja.

Razvoj ove vještine poboljšava artikulaciju, pogotovo ako je vaše dijete ispred vas i gleda u vaša usta. Možete usporiti izgovor riječi naglašavajući vaše pokrete lica da pomognete razvoj artikulacije kod djeteta.

Podučavanje intraverbalnih vještina

Zadnji operant koji se podučava su intraverbalne vještine.

On se odnosi na sposobnost da se odgovori na pitanja- što u osnovi označava konverzaciju.

Mnogi roditelji, poput mene, žele da razgovaraju sa svojom djecom jer je ta vještina kod naše djece najčešće jako pogođena. Sada znam da to nije nikakav magični proces, već je potrebno sistematski koristiti određene procedure da bi se razvile konverzijske vještine. Zaista želim vjerovati da će moj sin jednog dana imati pravu konverzaciju sa mnom. Mi trenutno imamo mini-konverzacije, jer on može odgovarati na jednostavna pitanja, ali su mu još uvijek potrebne upute kako da pita i odgovara na „WH“ pitanja (tko, što, kada, gdje, zašto).

Antecedenti za intraverbalne operante su verbalni podražaji, ali za razliku od ehoičnog operanta gdje se očekuje da dijete ponovi istu riječ kao i terapeut, intraverbalni operant zahtijeva drugačiji set riječi od onoga što terapeut govori. Iako možda zvuči zbunjujuće, podučavanje intraverbalnih vještina je često vrlo lako i zabavno zato što uključuje aktivnosti poput „nadopunjavanja“ kao što su rime, pjesmice i slično.

Moj muž je slučajno naišao na ovu vještinu kod našeg sina pjevajući s njim poznatu pjesmicu koju je on nadopunjavao iako je tada imao tek dvije godine. Vrlo često naiđem na takve situacije u procjeni kod druge djece.

Znači, za početak odaberite pjesmicu koja vam je i vašem djetetu poznata. Možete koristiti pjesmice koje uključuju i glasove životinja jer se radi o jednostavnim riječima ili zvukovima. Podučavanje intraverbalnih vještine ove vještine može biti i funkcionalna vještina jer se može podučavati u različitim okruženjima i s različitim osobama.

Ako je vaše dijete verbalno, izaberite riječi koje vaše dijete već posjeduje u svom vokabularu. Najbolje je da krenete s pjesmicama u kojima dijete uživa. Počnite s pjesmicom, zatim ostavite zadnju riječ djetetu da je pokuša nadopuniti. Ako to dijete to ne učini samo nastavite s pjesmicom i ponavljajte je.

Ako npr. pjevate pjesmicu „Ide, ide patak, na dalek put“ kada krenete „Ide, ide patak na dalek put“, ako dijete ne završi rečenicu s riječi put, vi možete u sljedećem pokušaju izreći samo prvo slovo „p“ da bi pomogli djetetu. Obavezno potkrijepite svaki pokušaj djeteta.

U svakoj pjesmici uzmite samo dvije ili tri riječi koje želite da dijete nadopuni. Ako ih dijete nadopuni možete koristiti više riječi. Također možete koristiti pjesmice koje imaju iste riječi u sebi da bi olakšali djetetu učenje.

Tekst pjesmice:

Ide, ide patak, na daleki put.

Repić mu je kratak, put je njegov dug.

Kao vojnik stupa tra-ta ra-ta ta!

Ide da se kupa kva, kva, kva, kva, kva!

Možete koristiti i „nizanje odostraga“, tako da kad dijete nadopuni zadnju riječ u pjesmici, stanete nakon zadnje dvije riječi očekujući od djeteta da ih nadopuni. Nemojte čekati više od jednu ili dvije sekunde ako dijete ne može nadopuniti riječi. Ako to ne uspijeva možete koristiti sliku ili igračku da

pomognete djetetu da izgovori riječ. Također možete koristiti transfer iz operanta imenovanja u intraverbalni operant.

Evo primjer:

Terapeut: pruži sliku mačke djetetu i pita „Što je to“

Dijete: Mačka

Terapeut: „Odlično“, ostavi sliku. Počne pjevati „Ogladnila jedna _____“, podigne sliku mačke i pjeva „mačka“. Zatim krene ponovo „ogladnila jedna _____“ i pokaže sliku mačke

Dijete: „Mačka“

Terapeut: „Odlično si rekao mačka. Ogladnila jedna _____“ (slika se ne pokazuje u ovom pokušaju)

Dijete: „Mačka“

Terapeut: nastavlja s pjesmicom

Koristiti slične pjesmice je vrlo zabavno za dijete i može se koristiti kroz cijeli dan.

Djeca koja koriste znakovni jezik najviše će imati koristi ako se koriste znakovi koje već dijete zna (kroz usvojene zahtjeve). Ako dijete može znakovati „loptu“ kada se igra s njom jedan od prvih načina podučavanja može biti fraza „Skačemo na _____!“. Ili ako voli balončiće od pjene, možete reći „Puši _____“ tako da dijete kaže „balone“.

Vjerojatno se pitate da li ove vještine se mogu transferirati u smislenu konverzaciju?

To se ne događa odmah. Nakon što dijete može nadopuniti par riječi u pjesmicama ili drugim frazama i ima usvojene osnovna svojstva predmeta možete krenuti s podučavanjem odgovaranja na intraverbalnih pitanja bez prisutnih predmeta.

Uvijek birajte predmeta za podučavanje imenovanja i intraverbalnih vještina koje su odgovarajuće za djetetovu dob.

Također uvježbavate operant imenovanja dok radite na intraverbalnim vještinama. Ako dijete ima poteškoća u intraverbalnim vještinama za stvari i predmete koje je već usvojilo kroz podučavanje operanta imenovanja, vratite se na samo podučavanje imenovanja tih predmeta ili objekata.

Više razine intraverbalnih vještina, kao što je odgovaranje na pitanja poput „Što si radio prošli vikend?, ili „Što si radio danas u školi“ su vrlo složene vještine za podučavanje. Mogu vam dati par smjernica kada dijete dođe do te razine.

1. Ne pitajte pitanja na koja ne znate odgovor. Koristite pitanja za koja može koristiti poticanje da bi dijete odgovorilo na njih.
2. Kada je dijete usvojilo osnovne intraverbalne vještine, možete krenuti na složenije koristeći omiljene crtiće ili knjige. Zaustavite crtić ili zatvorite knjigu te pitajte „Gdje je psić“ ili „Što on radi?“
3. Ključ za podučavanje viših vještina imenovanja i intraverbalnih vještina je da ne koristite direktno poticanje.

Želite da vaše dijete počne rješavati probleme i da daje fleksibilne odgovore? Ako je npr. psić ispod kreveta, a vaše dijete na pitanje „Gdje je psić“ odgovara „Ne znam“ neće pomoći djetetu odgovarajući umjesto njega. Možete pokazati na krevet i pitati „Što je to?“ i kada dijete odgovori „Krevet“ kažete „To je točno, gdje je psić“ pokazujući na krevet. Nakon što dijete uspješno odgovara na vaša pitanja vezana uz crtić, možete krenuti na odgovaranje na pitanje bez prisutnih vizualnih podražaja.

Ova vještina je izuzetno teška. Nemojte pokušavati podučavati dijete složenijim vještinama podučavanja i intraverbalnih vještina dok vaše dijete nije vrlo fluentno s prijedlozima i može imenovati sve predmete, aktivnosti i likove u crtiću ili knjizi.

OBJEDINJAVANJE POSTUPAKA U PROGRAM

Nakon što ste se upoznali s principima ABA i VB pristupa moći ćete napraviti program za vaše dijete ili, ako ste terapeut, za djecu s kojom radite.

Preporučam vam da polako počnete koristiti ove tehnike i principe u vašem svakodnevnom životu, a tek nakon toga da počnete s periodima intenzivnog podučavanja (discrete trial teaching).

Korištenje ABA/VB u prirodnom okruženju

Izuzetno je važno da roditelji djece s autizmom budu u potpunosti uključeni u podučavanje svoje djece, da budu upoznati s radom njihovih terapeuta. S obzirom da naša djeca trebaju stotine ponavljanja i ispravljanja pogrešaka kroz dan, ne smo u strukturiranim situacijama podučavanja vi morate biti uključeni u taj proces. Također ako se nepoželjna ponašanja potkrepljuju na bilo koji način, dijete će takva ponašanja češće koristiti. Konzistentnost vašeg

programa je izuzetno važno da bi vaše dijete napredovalo.

Tako kada me ljudi pitaju koliko sati dnevno bi se trebalo posvetiti ovom programu, ja odgovaram „Kroz skoro cijelo vrijeme dok je vaše dijete budno“. Nemojte paničariti!

To ne znači da morate imati terapeuta koji će s vašim djetetom raditi cijeli dan, ili da ćete provoditi 100 sati tjedno za radnim stolom podučavajući, ali veliki dio vremena će se trebati posvetiti podučavanju.

Također je važno da sve osobe u djetetovoj okolini budu upoznate s principima ovog pristupa tako da i odlazak u trgovinu bude situacija koju možete iskoristiti za podučavanje. To može biti važno koliko i vrijeme provedeno s logopedom ili bihevioralnim terapeutom vašeg djeteta.

Postoji specifičan tip podučavanja koji se naziva „Podučavanje u prirodnom okruženju“ (Natural environment teaching ili NET), koji uključuje planirane vježbe i prikupljanje podataka samo što se odvija u djetetovoj okolini, a ne u sobi od terapeuta. U podučavanju ćete morati koristiti NET kao i intenzivne periode podučavanja (Intensive trial teaching ili ITT).

Prvo morate prilagoditi vaš dom da bi ovaj pristup bio dio vašeg svakodnevnog života.

Te strategije mogu koristiti sve osobe koje rade s djecom s razvojnim poteškoćama ili s značajnim poteškoćama u razvoju jezika. Što postoji više konzistentnosti između osoba koje su u kontaktu s vašim djetetom, dijete će bolje učiti. Morati ćete objasniti ove strategije važnim osobama u djetetovom životu.

Ti koncepti su već naglašeni u knjizi, ali evo ih opet da ih zapamtite:

- 1. Budite uvijek pozitivni s vašim djetetom (koristite osam pohvala na jednu negativnu ili na konstruktivnu kritiku)**
- 2. Reducirajte zahtjeve davajući upute koje su lagane, koje možete poticati i kroz koje ste spremni u potpunosti proći**
- 3. Uvijek budite nježni s djetetom. Nemojte koristiti fizičku snagu da bi on slijedio vaše upute**
- 4. Ograničite korištenje djetetovog imena, pogotovo kod davanja zahtijeva ili riječi „ne“**
- 5. Počnite identificirati potencijalne potkrepljivače ili nagrade i ponovite ih dva ili tri puta kada ih dajete djetetu (govorom ili znakovnim jezikom i govorom)**

- 6. Opisujte stvari kroz dan s frazama od jedne do dvije riječi i koristite naglašen ton, ali sporije (kada se penjete možete govoriti „gore, gore, gore“)**
- 7. Nemojte povlačiti zahtjeve djetetu ako on iskazuje nepoželjna ponašanja ili mu dopustiti pristup potkrepljivačima dok iskazuje nepoželjna ponašanja. Naučite dijete da nepoželjnim ponašanjima neće doći do cilja.**
- 8. Ispravljajte pogreške, koristite poticanje i proceduru transfera tijekom dana. Kada god koristite poticanje da bi dijete dalo odgovor, ili ako ispravite njegov pogrešan odgovor, uvijek mu postavite opet pitanje da dobijete samostalan odgovor**

Koristite ove sugestije tijekom dana. Vrlo vjerojatno ćete vidjeti promjenu u djetetovom ponašanju. Također ćete se i osjećati bolje jer će i vaše dijete napredovati i raditi s vama.

Ako možete uvesti ove strategije u vaš svakodnevni život, moći ćete uključivati i VB pristup također.

Započinjanje s terapijskim radom

Da biste krenuli s radom potrebna vam je procjena općeg funkcioniranja vašeg djeteta. Trebali biste napraviti procjenu verbalnog ponašanja, kao i procjenu potencijalnih potkrepljivača za dijete (na kraju knjige su dani primjeri procjene). Ako niste roditelj, uvijek zatražite njegovu pomoć u ovoj procjeni.

Nakon što ste prikupili podatke, krenite s procesom uparivanja s potkrepljivačima koje vaše dijete preferira (stvari ili aktivnosti). Krenite polako.

Prvi problem s kojim ćete se susresti kada krenite s podučavanjem je javljanje nepoželjnih ponašanja.

To je za očekivati jer većina djece imaju poteškoće u usvajanju zahtijevanja, pa najčešće koriste fizičko ponašanje da bi nešto dobili. Prikupite podatke o problemskom ponašanju da bi napravili plan za njegovo rješavanje. Tijekom podučavanja ćete pratiti nepoželjna ponašanja i koristiti strategije objašnjene u drugom poglavlju. Ako se takva ponašanja javljaju stalno kroz proces podučavanja biti će vam potrebna pomoć iskusnog bihevioralnog terapeuta.

Dok budete koristili strategije da bi ste smanjili nepoželjno ponašanje krenuti ćete s podučavanjem vještine zahtijevanja. To je objašnjeno u petom poglavlju. Biti će potrebno da stvorite stotine prilika za vaše dijete da bi mogli podučavati tu vještinu kroz dan. I budite sigurni da zadaci nisu teški, tako da dijete nema osjećaj da stalno nešto radi, uvijek zahtjeve uvodite polako. Vještina

zahtijevanja se ne bi trebala podučavati tijekom ITT, već tijekom NET.

Što to znači?

Iako postoje neslaganja među terapeutima, ja vjerujem da ako postoji motivacija to se može smatrati podučavanjem u prirodnom okruženju (NET), makar se ono događalo i za stolom. Zahtijevanje se po svojoj prirodi javlja unutar NET kada je prisutna motivacija.

ITT periodi podučavanja se lakše prepoznaju jer se odvijaju za radnim stolom i zahtjevi se brzo daju, podaci se zapisuju i koristi se određeni omjer potkrepljivanja. Ali ITT se također može koristiti i na podu, u kuhinji i na drugim mjestima. Potrebni su snažni potkrepljivači tijekom ITT, koje daje terapeut bez da ih dijete zahtijeva.

Djeci su potrebna oba načina podučavanja iako se njihov omjer može mijenjati. Na samom početku većina podučavanja se treba odvijati u NET, ali to je teže za stariju djecu koja su većinu vremena u školi. Ako je dijete za stolom u većini podučavanja, budite sigurni da terapeut ima puno pokrepljivača koje može dati djetetu.

Ne želite da se dijete diže od stola i traži druge potkrepljivače.

Preporučam maleni dvd player i televizor za radnim stolom. To, uz druge predmete, aktivnosti i hranu mogu biti snažni potkrepljivači. Zapamtite, želite da dijete dolazi samoinicijativno u radni prostor.

NET je planiran i smislen, te uključuje iskorištavanje motivacije. Ono uključuje zahtijevanje od strane djeteta, nadopunjavanje jednostavnih intraverbalnih operanata i uvježbavanje vještine imenovanja.

Ako uzmete plastelin, dijete može prvo zahtijevati da ga otvorite. Tada vi možete napraviti zmiju od njega i tražiti od djeteta da je imenuje. Na kraju možete tražiti da dijete nadopuni rečenicu „ Psssssss, ide _____“.

NET je za većinu terapeuta koji su kod mene bili na edukaciji težak za naučiti pogotovo ako niste upoznati s osnovama VB pristupa. Iako je podučavanje bazirano na igri, potrebno je da bude i precizno. Potrebna je i kreativnost da djetetu ne bi dosadilo raditi s vama svaki dan.

NET aktivnosti moraju uključivati motivaciju i određeni omjer davanja potkrepljenja.

Dobar NET izgleda kao da se terapeut i dijete dobro zabavljaju.

Ako se vaše dijete voli igrati s kućicom za lutke samo, a vi dođete i počnete s zahtjevima i pitanjima vaša prisutnost će biti nepoželjna za dijete. Također i kućica za lutke će izgubiti svoju snagu kao potkrepljivač.

Intenzivni periodi podučavanja (ITT)

Većina ljudi imaju ideju o VB terapiji kao o intenzivnom i brzom radu s djetetom za stolom s puno zahtijeva. Da biste koristili ITT morate dobro poznavati teorijsku osnovu ABA i VB pristupa. ITT je izuzetno važan dio programa i rada da bi vaše dijete napredovalo.

Započinjanje s ITT

Prvo morate odrediti koliko vaše dijete tijekom dana treba provesti vremena radeći kroz ITT (ako uopće).

Prije nego što počnete morate osigurati da se radni stol dobro upario s jakim potkrepljivačima. Stavite tv i dvd player i druge potkrepljivače na dohvat. Kada radite na uparivanju stola s potkrepljivačima, možete početi raditi na receptivnim vještinama, vještini imitacije i vizualnim vještinama. Nešto djeci će biti potrebno da ostavite televiziju ili glazbu upaljenu dok završavaju puzzle tako da ne osjećaju da je zabava prošla i da sada slijede zahtjevi. Većina djece ne reagira pozitivno na naglo povlačenje potkrepljivača i davanje zahtijeva.

Postepeno ugassite televiziju dok djetetu dajete slatkiš, zatim opet upalite televiziju. Zatim opet ugassite i tražite od njega da zahtijeva crtić. Zatim opet upalite crtić. Nakon toga ga opet ugassite i zatražite da odradi jednostavan zadatak imitacije. Nakon toga opet upalite televiziju.

Radeći na ovaj način moći ćete povećati vaš i početi s ITT. Da biste uspješno krenuli s ITT trebate biti dobro organizirani (materijali, zadaci i papiri u koje ćete upisivati odgovore).

Kako se organizirati:

1. S programom krenite procjenjujući vještine vašeg djeteta.

Bez toga nećete znati koje materijale i zadatke trebate imati. Važno je za vrijeme procjene dokumentirati one vještine koje dijete posjeduje i dalje ih pratiti kroz rad.

Procjenu i praćenje radite simultano. Preporučam dokumentirati svaku vještinu zasebno i kraj svake staviti da li je usvojena ili ne i kada. Također na njoj trebaju biti zabilježene vještine koje nisu usvojene da biste znali koji vam ciljevi trebaju biti.

Ovo je primjer programa kojeg preporučam za početak rada. Svaka od ovih bi

trebala imati posebnu tablicu u kojoj ćete upisivati podatke:

- * receptivne upute (pljesni rukama),
- * receptivni dijelovi tijela (dodirni glavu),
- * receptivna identifikacija (dodirni kravu),
- * motorička imitacija (napravi ovo),
- * uspoređivanje realnih predmeta,
- * uspoređivanje sličica predmeta ili objekata, imenovanje (s tri kolumne za stvarne objekte, sličice i generalizirane odgovore),
- * ehoične vještine („reci lopta“),
- * intraverbalne vještine

2. Izaberite dvije do tri mete za svaki od programa i zapišite ih na vaš papir tjednog podučavanja.

Preporučam korištenje dnevnih i tjednih papira s podacima o usvajanju vještina, te upisivanje datuma kada se krenulo s podučavanjem

3. Po mom mišljenju najbolji način da se organizira je da se koristi sistem kartica. Ako krenete s programom i nadopunjavate ga dodavajući kartice kada je vještina usvojena bi vam moglo pomoći.

Kada počinjete, zapišite sve vještine koje dijete posjeduje na zasebne kartice.

Možete koristiti i različite boje kartica za različite operante. Kartice su važne jer kako vaše dijete napreduje teško ćete pamtiti koje su vještine usvojene.

To znači da će vaše dijete koristiti poznate distraktore kao „Dodirni svoju glavu“ ili „Gdje je tvoj nos“ dok bi se moglo krenuti na zahtjevnije vještine poput „Spavaš u ____“.

Za zadatke imenovanja kartice su vrlo praktične (slika predstavlja poticanje tako da terapeut samo pita „Što je to“).

Druge vještine, poput „Pljesni rukama“ ili „Napravi ovo“ će se uvježbavati ako su već usvojene vještine zabilježene na karticama. Jednu vještinu zapišite na jednu karticu. Imenovanje stvarnih objekata će biti lakše jer ćete moći iskoristiti predmete koji su oko vas.

Sve kartice za poznate odgovore stavite zajedno s slikama koje dijete već imenuje u kutiju i označite da su usvojene. Zatim zapišite jednu vještinu iz svakog programa koju ćete podučavati na svoju karticu. Možete koristiti različite boje za već usvojene vještine i drugu boju za vještine na kojima morate raditi da biste lakše podučavali.

4. Vještine koje se usvajaju na tjednoj bazi se moraju zapisivati.

Vještina je usvojena kada je dijete tri puta zaredom pokaže. Nakon što se to dogodi tu vještinu možete označiti na papiru za dokumentaciju s datumom

usvajanja. Također kartica na kojoj je ta vještina bila zapisana se može staviti pod one označene kao usvojene.

Biti će vam potrebno tijekom tjedna da odvojite vrijeme za organizaciju, pripremu materijala i pregledavanje usvojenih vještina i odabir novih zadataka.

Nakon što počnete s ITT on će izgledati kao podučavanje operanta zahtijevanja s par jednostavnih zadataka. Podatke o usvajanju vještina zapisujete i ako se one odvijaju na ljuljački, na igralištu i sl. Polako uvodite nove zahtjeve i povećajte omjer davanja potkrepljivača tako da dijete mora više raditi da bi dobilo potkrepljenje. Nemojte ići prebrzo, da dijete ne bi stvorilo averziju prema radu.

Miješanje lakih i teških zadataka

Kod miješanja krenite s vještinama koje vaše dijete već posjeduje. Zatim odaberite par koje nisu usvojene i kombinirajte ih zajedno. Koristite poznate riječi prvo i povremeno ubacite nepoznate za određenu vještinu.

Kod novih vještina krenite s „ poticanjem od nula sekundi“ i procedurom transfera, smanjujući vaše poticaje koliko je moguće. Postotak lakih i teških zadataka može biti između 80/20 ili 50/50. Važnije od toga je da se omjer davanja potkrepljivača drži vrlo niskim.

Miješanje i variranje operanata

ITT uključuju mješavinu različitih verbalnih i neverbalnih operanata.

Trebali bi ste početi sa zahtjevom „Dodirni svoju glavu“ i imati nekoliko pripremljenih sličica na stolu da pitate dijete „Dodirni kamion“, zatim možete dodirnuti jednu sliku i reći „Što je to?“.

Na kraju možete završiti s vještinama imitacije koje uključuju modeliranje, a zatim samostalan odgovor od strane djeteta kojeg slijedi potkrepljivač.

„Davanje uputa brzim tempom“

Kada gledate osobe kako rade tijekom ITT vjerojatno ste začuđeni kojom brzinom se odvija učenje. Vrlo vješt terapeut može tijekom podučavanja s omjerom potkrepljivača od deset davati 20-25 odgovora tijekom jedne minute. Kombiniranje brzih uputa s miješanjem i variranjem zadataka, kao i samoprocjena, plus prevencija i ispravljanje pogrešaka može se činiti kao nemoguća misija, ali uvjeravam vas da nije. Ono se uči kroz praksu.

Da bi dobro kombinirali zadatke u radu koristite ono što dijete zna s novim zadacima, tu će vam pomoći već pripremljene kartice o usvojenim vještinama vašeg djeteta. Ako imate mogućnost bilo bi dobro da imate iskusnog bihevioralnog terapeuta koji bi povremeno mogao nadgledati kako radite.

Primjer: omjer potkrepljivača je pet, što znači da nakon prosjeka od pet postavljenih zahtijeva dolazi potkrepljenje (procedura transfera koja se koristi da bi se ispravile pogreške se također računaju kao jedan zadatak). Cilj je u ovom primjeru imenovanje autića i cipele, imitiranje pljeskanja rukama i dizanja ruku i nadopunjavanje jedne riječi u pjesmici

Kreće se s zahtjevima koji su lakši za dijete.

Prvi set zahtijeva:

T: Što je to?

Dijete: ČAŠA (poznato od prije)

T: Što je to?

Dijete: BALONI (poznato od prije)

T: Dobro, što je to? Cipela! (poticaj se daje odmah nakon pitanja, „poticaj od nula sekundi“). Dijete: CIPELA (točan odgovor uz poticaj od strane terapeuta).

T: Točno, Što je to? (transfer, bez korištenja poticaja).

Dijete: CIPELA (točan odgovor bez poticanja, terapeut daje omiljeni potkrepljivač nakon tri točna odgovora)

Drugi set zahtijeva:

T: Idemo pjevati... Ide maca oko ttt..... (verbalni poticaj odmah nakon davanja zahtijeva). Dijete: TEBE (točan odgovor bez poticanja).

T: Odlično, pokušajmo ponovo. Ide maca oko (transfer, bez potrebnog poticaja)

Dijete: TEBE

T: Odlično!Što je to?“

Dijete: KREVET (poznato od prije)

T: Što je to?

Dijete: CIPELA.

T: Odlično, evo baloni (balončići od pjene kao potkrepljivač za četiri točna odgovora)

Treći set zahtijeva:

T: „Reci lopta“ (usvojena vještina eholalije od prije)

T: „Što je to?“

Dijete: STOLICA (poznato od prije)

T: „Napravi ovo“ (pljesnete rukama i pomognete djetetu da isto učini).

Dijete: PLJESNE RUKAMA (točan odgovor uz poticaj od strane terapeuta).

T: „Dobro... lupi rukama“.

Dijete: PLJESNE RUKAMA (transfer, bez poticanja od strane terapeuta). Dijete:

PLJESNE RUKAMA (točno, bez poticanja)

T: Što je to?

Dijete: SLATKIŠ (poznato od prije)

T: „Reci mačka“

Dijete: MAČKA (već usvojena ehoična vještina)

T: „Napravi ovo“ (pljeskajući rukama).

Dijete: PLJESNE RUKAMA (ispraviti ako je potrebno)

Terapeut daje potkrepljenje nakon šest točnih odgovora.

Četvrti set zahtijeva:

T: Što je to?“ A_____ (poticaj se mora dati odmah nakon pitanja).

Dijete: AUTO (točno, uz parcijalno poticanje).

T: Točno! Što je to?

Dijete: KAMION (transfer, pogrešan odgovor).

T: Što je to? Auto (ponovite odgovor s potpunim verbalnim poticanjem).

Dijete: AUTO (točan odgovor s potpunim verbalnim poticanjem).

T: Točno. Što je to? Au_____? (transfer s parcijalnim verbalnim poticanjem).

Dijete: AUTO (točan odgovor s parcijalnim verbalnim poticanjem)

T: Napravi ovo (plješćući rukama).

Dijete: PLJESNE RUKAMA (bez poticaja)

T: Točno, napravi ovo (stavljajući ruke iznad glave te odmah potičući odnosno pomažući djetetu da napravi isto, potpuni fizički poticaj).

Dijete: PODIGNE RUKE IZNAD GLAVE (točan odgovor s poticanjem)

T: Dobro, napravi ovo (stavljajući ruke iznad glave).

Dijete: STAVLJA RUKE IZNAD GLAVE (bez poticanja)

T: Odlično. Napravi ovo (dok pljeska rukama).

Dijete: PLJESNE RUKAMA.

Terapeut pruža potkrepljivač djetetu nakon četiri točna odgovora.

Da bi se izračunao omjer davanja potkrepljenja zbrojite sve točne odgovore nakon svako seta zahtijeva i podijelite ih s brojkom četiri (sveukupni broj zahtijeva). To u ovom slučaju iznosi (17:4) 4.2. Nemojte se zabrinjavati ako omjer ne iznosi čistu peticu. Ipak mjerite svaki put broj potkrepljenja koje

dajete da ne odstupate previše od zadanog broja.

Na samom početku rada nemojte se brinuti o brzini kojom dajte zadatke djetetu. Važno je da ispravljate pogreške ako ih dijete daje, da uvježbavate davanje poticanja i njegovog ublažavanja prije nego što se krene na kompleksnije vještine.

Brzina rada će se postići kroz praksu. Također nemojte stavljati preveliki pritisak sebi da morate savršeno obavljati podučavanje. Ove vještine se moraju razviti, postavite si realne ciljeve u radu. Možete se i snimati, tako da uvidite moguće pogreške i ispravite ih.

... iz knjige *Educate toward recovery: o rješavanju nepoželjnih ponašanja*

U knjizi autor navodi da glavni cilj rada s djetetom. Mora biti ukazati djetetu da najbrži i najlakši način da dođe do onoga što želi je da slijedi upute koristeći se jezikom i prihvatljivim ponašajnim vještinama. Važno je također u radu zaslužiti i održati „kontrolu nad uputama“.

Također navodi važnost uparivanja odrasle osobe koja radi s djetetom kao potkrepljivača i važnost ne dopuštanja djetetu da izbjegavanje zadataka i rada bude potkrepljeno od strane terapeuta.

Sedam koraka u ostvarivanju „Kontrole nad uputama“:

1. Pokažite djetetu da vi imate kontrolu nad stvarima koje on želi, te da vi odlučujete kada i koliko vremena će se s njima igrati
2. Pokažite djetetu da ste zabavni i zanimljivi. Učinite interakcije što zanimljivijima za njega tako da slijedi vaše upute i želi biti s vama
3. Pokažite djetetu da vam može vjerovati. Uvijek recite ono što mislite, i mislite ono što kažete. Ako date neki zahtjev, a dijete to ne učini, nakon toga ne smije slijediti nagrada. Koristite metodu poticanja u tome.
4. Pokažite djetetu da je slijedenje vaših uputa korisno i dovodi ga do onoga što želi. Počnite s laganim zahtjevima i potkrijepite njegovu odluku da sudjeluje u radu s vama.
5. Pružite kontinuirano potkrepljivače za dijete (pogotovo na samom početku rada)
6. Pokažite da znate vlastite prioritete, kao i prioritete djeteta

Pažnja, bijeg ili samostimulirajuća ponašanja su sve ponašajni ishodi koji su potkrepljujući za djecu na spektru.

Ako je djetetu najlakše da dođe do tih ishoda ignorirajući ili kršeći pravila on će to i činiti. Odrasli imaju tendenciju da daju sve više zahtijeva što dijete pokazuje više otpora. Na kraju odrasla osoba postaje još više odlučna da ih provede. To dovodi do začaranog kruga u kojem se ne postižu ciljevi.

Ono što je izuzetno važno je sedmi korak.... **pokazati djetetu da ako ignorira ono što mu kažete ili zahtijevate ili ako koristi nepoželjna ponašanja neće dobiti potkrepljenje za taj izbor**

U radu posvetite 75% vremena uparujući se s omiljenim aktivnostima i objektima djeteta tako da vaše interakcije uvijek budu ugodne i zanimljive djetetu. Ostatak vremena ćete posvetiti radu s djetetom u kojem ćete očekivati njegovu suradnju. Ako dijete ignorira ono što mu kažete, ignorira vaše upute ili koristi nepoželjna ponašanja morate osigurati da iza njih ne slijedi nagrada. Kad se navodi pojam nepoželjnog ponašanja misli se na ponašanje koje ne želite da se ponovi u sličnim situacijama. Morate prepoznati takva ponašanja kod djeteta i namjerno ih učiniti neuspješnima, ne potkrepljujući ih.

SVAKO PONAŠANJE KOJE DIJETE TRENUTNO KORISTI NA NEKI NAČIN JE BILO POTKREPLJENO U PROŠLOSTI.

Da bi se radilo na ne poželjnim ponašanjima najbolje je koristiti **metodu gašenja** (ne potkrepljivanja).

Svako ponašanje na kojem se radi ovom metodom će se smanjiti u učestalosti. Ako dijete koristi takva ponašanja da bi dobilo nešto od vas, važno je da osim korištenja ove metode pokažete djetetu bolji način na koji može dobiti vašu pažnju.

Ako dijete već ima vašu pažnju i koristi ova ponašanja (želi dobiti nešto što ne može trenutno, ne čeka red i sl.) metoda gašenja se treba odmah primjeniti. Znači morate jasno pokazati da takvo ponašanje nije prihvatljivo. Jedan od načina je da se okrenete od djeteta, uskratite mu pažnju dajući do znanja da na takav način dovodi do izbjivanja vaše pažnje.

Odmah nakon što ponašanje prestane, možete se okrenuti, ponovo objasniti zašto ne može trenutno dobiti ono što želi. Moguće je da ćete ovu metodu morati koristiti puno puta u početku. Ako zatražite od djeteta da bude mirno, prije nego što nastavite dalje, toga zahtijeva se morate držati.

Nemojte davati prevelike zahtjeve u početku (ako dijete koristi često nepoželjna ponašanja, i dvije tri sekunde u kojima pokazuje da slijedi ono što vi kažete se trebaju nagraditi). Ovaj proces može potrajati dok ne vidite

smanjenje u frekvenciji nepoželjnih ponašanja.

Također ono što se često javlja je intenziviranje takvih ponašanja („extinction burst“). Niti jedno dijete se neće lako odreći kontrole koje posjeduje dobivajući ono što želi na svoj način, lagano. Sada treba surađivati s vama, slijediti upute i pravila ponašanja što je puno teže. Važno je da vi budete mirni i da ne popustite kada se počnu javljati izrazita nepoželjna ponašanja kao reakcija na vaše uskraćivanje.

U VB pristupu često se spominje korištenje pozitivnog potkrepljivanja, negativnog potkrepljivanja, pozitivne i negativne kazne.

U svakom slučaju korištenje metode gašenja je prihvatljivije i korisnije od korištenja kazni. Za razliku od davanja averzivnog podražaja nakon nepoželjnog ponašanja (kazna) kod metode gašenja radi se o ne dobivanju potkrepljenja. Takav način je bolji jer ne narušava povjerenje između vas i djeteta i ne označava vas kao osobu koje kažnjava te time izaziva negativne osjećaje kod djeteta. Ali i kod ove metode morate ustrajati do kraja i ne popustiti kada se jave nepoželjna ponašanja. Također uvijek pokažite djetetu odgovarajući način ponašanja kao zamjenu za nepoželjno ponašanje.

U slučajevima izrazito agresivnog ponašanja može se uz metodu gašenja dodati određeni oblik kazne.

Pozitivna kazna se odnosi na dodavanje nečega u okolinu vašeg djeteta nakon određenog ponašanja (udarci, vika, povlačenje). S obzirom da takav način ponašanja odbija dijete od interakcije s vama treba se izbjegavati.

Negativna kazna se odnosi na oduzimanje nečega iz djetetove okoline nakon javljanja određenog ponašanja što će dovesti do smanjenja tog oblika ponašanja. U ovom slučaju dijete ne dobije neki oblik potkrepljenja zbog svog ponašanja. Posljedica nije povlačenje iz interakcije s vama te je zato ova metoda prihvatljivija za razliku od pozitivne kazne.

Ako odlučite koristiti bilo koji oblik kazne, brzo krenite s oslabljivanjem tih postupaka i povećavajte vrijeme uparivanja s potkrepljivačima.

Po mom iskustvu metode pozitivnog potkrepljenja, negativne kazne i gašenja bi trebali biti prvi izbor, a ne negativno potkrepljenje, pozitivna kazna i gašenje izbjegavanja. Zadnje tri tehnike u radu stvaraju dijete kojemu je cilj pobjeći od

vas i rada s vama. Sposobnost da se one izbjegnu je važna da bi dijete bilo motivirano i rado surađivalo s vama. Cilj nam je da vrijeme podučavanja odnosno interakcije s vama bude više potkrepljujuće nego bijeg iz te situacije.

PODUČAVANJE TOALETNOG TRENINGA I DRUGIH VAŽNIH VJEŠTINA SAMOZBRINJAVANJA

Poteškoće u razvoju jezika nisu jedine koje zabrinjavaju roditelje djece s posebnim potrebama. Vrlo često naša djeca teško usvajaju mnoge vještine samozbrinjavanja poput oblačenja ili samostalnog obavljanja nužde. U njihovom podučavanju možete koristiti iste postupke koji su opisani u prethodnim poglavljima.

Podučavanje toaletnog treninga

Podučavanje ove vještine je izuzetno važno kod djece s autizmom. Osim što korištenje pelena duže vrijeme iziskuje veće financijske izdatke ono može ograničavati dijete u vrtiću ili u školi.

Stručnjaci navode da je djecu s autizmom izuzetno teško naučiti obavljanju nužde jer tehnike koje se koriste s drugom djecom kod njih nisu uspješne. Iako se slažem s njima, ne smatram da je toaletni trening nemoguća misija. U knjizi dr. Azrina i R. Foxxa "Toilet training in less than a day" (1974) navodi se da djeca u dobi od pet godina, s dijagnozom teške mentalne retardacije mogu usvojiti ovu vještinu.

Postoji puno drugih knjiga koje se bave ovom temom, ali ne puno onih koje opisuju bihevioralni pristup u podučavanju. Sastavila sam program treninga koristeći tehnike iz šest različitih knjiga.

Prvo - odredite da li je dijete spremno za ovaj zadatak.

Nemojte razmišljati samo o kronološkoj dobi, već o razvojnoj razini na kojoj se dijete nalazi.

Ako dijete ima tri godine, ali je na razvojnoj razini 18-mjesečnog djeteta prerano je kretati s toaletnim treningom.

Drugo - pitanja na koja morate odgovoriti su:

- Da li vam dijete na bilo koji način pokazuje da je pelena mokra?
- Da li dijete pokazuje interes u kupaonici, oblačenje ili pranje ruku?

- Da li se dijete odmiče od vas ili sakriva da bi obavio nuždu?
- I na kraju, da li vaše dijete ima uravnotežene cikluse obavljanja nužde, bez vlažnih pelena preko noći?

Ako je odgovor na sva ova pitanja da, vrlo je vjerojatno da je vaše dijete spremno za toaletni trening.

Vrijeme podučavanja je važno. Nemojte žuriti s treningom ako je vaše dijete tek dobilo dijagnozu, jer podučavanje jezičnih vještina pogotovo vještine zahtijevanja treba doći prvo. Nakon što ste uspostavili dobar i pozitivan bihevioralni program, bez negativnih potkrepljivača ili posljedica, treba razmišljati o toaletnom treningu.

Također, nemojte započinjati s treningom ako se planirate seliti, očekujete dijete ili ako postoje neke važne promjene u obiteljskom životu. Toaletni trening je težak za svako dijete ako se podučava u stresnom razdoblju.

Najbolje je početi kada ste sigurni da ćete biti posvećeni zadatku i možete provesti sve planirano do kraja. Potrebna su barem dva puna tjedna da biste se posvetili upravo ovoj vještini. Zatim pogledajte naredna tri mjeseca i osigurajte da neće doći do većih promjena. Puno obitelji započne pogrešno s treningom jer nisu posvetili dovoljno vremena podučavanju kada su započeli. Kada započnete program, morate ga nastaviti.

Ako vam je teško treba imati na umu da će za godinu ili dvije biti još teže.

Ako ste spremni započeti s toaletnim treningom postoji par koraka koji će vam olakšati početak.

- Uvijek mijenjajte pelene redovito, tako da je dijete uvijek suho.
- Kupite malu sjedalicu za školjku na koju dijete može sjesti, ako je dijete starije koristite običnu školjku.
- Svako jutro prije tuširanja sjednite dijete na školjku i promatrajte što se događa. Nekoj djeci će biti potrebno puno potkrepljivača samo da sjede na školjci pa ih imajte spremne. Razmišljajte o tome kao da uparujete školjku s potkrepljivačima. Ako imate sreće da dijete obavi nuždu morate to ponašanje izrazito obilno nagraditi.

Ako imate sina, također ga sjednite kada treba piškiti. Nemojte ohrabrivati dijete da stoji dok urinira dok u potpunosti nije usvojen trening.

Kontrola crijeva se ponekad događa "slučajno" kada dijete sjedi na školjci.

Također neka djeca usvoje vještinu stajanja i uriniranja, gledajući svoje očeve, a da nisu usvojili kontrolu crijeva sjedeći na školjki.

Trebate izabrati riječi koje ćete koristiti tijekom treninga da opišete tjelesne funkcije. **Iste riječi moraju koristiti sve osobe koje su bliske djetetu.** Kada izabirete riječi, pazite što ćete koristiti jer će se one koristiti kroz duže vrijeme (piškiti umjesto pi-pi i sl.).

Prije nego što počnete trebali biste dokumentirati par dana kada vaše dijete tijekom dana obavlja nuždu, obzirom da većina djece ima uzorak kojeg je lako slijediti.

Tijelo posjeduje reflekse koji kreiraju okruženje za pražnjenje crijeva otprilike nakon 15 minuta nakon buđenja ili 15 minuta nakon jela. Bilježite kada se dijete budi i jede da vidite da li postoji uzorak u tome.

Treniranje kontrole mjehura po danu

Kada započnete s treningom počnite s treningom mjehura po danu.

Neka djeca uriniraju kada ih se sjedne na školjku, ali ne pokazuju prije toga da imaju potrebu. Ako se raspored promijeni, može se dogoditi da uriniraju u gaćice. To je sasvim normalno.

Prvi korak koji se mora usvojiti je treniranje rasporeda. Napišite plan tako da uključuje sve osobe iz djetetova okruženja, raspored, potkrepljivače, posljedice. Kao dio plana postoje potkrepljivači koji moraju biti odmah primjenjivi, motivirajući i opipljivi. Nemojte koristiti potkrepljivače na duže vrijeme (nagrada se dobije nakon pet dana ili sl.).

Možete se koristiti i naljepnicama. Dijete za svaki uspješan odlazak u kupaonicu zalijepi jednu sličicu i nakon određenog broja može dobiti posebnu nagradu ili povlasticu.

Ako ne smatrate da bi vaše dijete moglo biti motivirano na ovaj način (ili koristeći žetone) koristite potkrepljivače koji odmah slijede nakon željenog ponašanja.

Kao i u svim područjima potkrepljivači su izrazito moćno sredstvo za uporabu. Samo pohvala riječima neće u većini slučajeva biti dovoljna da dijete odbaci pelene. Ako već koristite VB/ABA program odaberite specifičan potkrepljivač samo za toaletni trening. Možete koristiti određeni slatkiš ili video.

Jedan dječak s kojim sam radila je jako uživao vrtiti kišobrane iznad glave, to mu je bila jedna od omiljenih aktivnosti, pogotovo za kišnih dana.

S obzirom da je toaletni trening težak, možete koristiti aktivnosti koje su snažni potkrepljivači za dijete, a on im nema svakodnevni pristup.

Preporučljivo je uzeti par potkrepljivača i staviti ih u vrećicu tako da dijete samo

može uzeti ono što želi nakon obavljanja nužde u kupaonici. Nakon određenog vremena možete smanjiti frekvenciju davanja potkrepljivača. Moja preporuka je da kada započnete s treningom ostavite dijete u gaćicama. Pelene mogu odmoći u tome jer dijete nema osjećaj vlažnosti i vi teže možete otkriti da li je obavljena nužda.

Idealno bi bilo da je dijete samo u gaćicama kada počinjete s treningom tako da možete odmah primijetiti da li je obavio nuždu.

Ako dijete mora imati hlače preko, koristite one s elastičnom gumicom, bez remena, gumba i sl. Ako dijete ide u školu ili negdje drugdje stavite mu pelenu ili plastične hlače preko gaćica tako da osjeti vlažnost koja se javi nakon uriniranja.

Ako želite da dijete ipak cijelo vrijeme bude u pelenama za vrijeme treninga možete kupiti tzv. alarm koji se stavi u pelene i detektira njenu vlažnost.

Nastavite koristiti pelene za popodneвно i noćno spavanje, jer taj tip kontrole dolazi kasnije, ali nemojte stavljati pelene dva sata prije spavanja tako da dijete nema izgovor obavljanja nužde u njih.

Skinite pelene čim se dijete probudi i stavite ga na školjku, jer je to vrijeme kada postoji najveća vjerojatnost da dijete ima potrebu za nuždom.

Kada dijete koristi školjku (makar neuspješno) podučite ga kako da se obriše, obuče i opere ruke. Krenite s podučavanjem svlačenja hlača do gležnjeva, ne cijelih hlača, jer je to teža vještina za usvojiti. Ohrabrite dijete da bude što samostalnije u ovim vještinama.

Postoji pet osnovnih koraka u formalnom toaletnom treningu:

- 1. Povećana količina tekućine* – djetetu možete dati slaniju hranu ili više tekućine (osam do deset čaša dnevno) tako da imate više prilika za podučavanje. Također osigurajte da se tekućina pije redovito kroz dan tako da i potreba za uriniranjem bude što prediktabilnija (predvidljivija).
- 2. Toaletni trening prema rasporedu* – jedanput ili dva puta tijekom jednog sata recite djetetu “Vrijeme je za kupaonicu” ili nešto slično. Zatim dijete treba reći ili znakovati kupaonicu. Ako dijete obavi nuždu nakon odlaska u kupaonicu osigurajte snažno potkrepljenje. Nakon što dijete samo počne inicirati odlazak u kupaonicu, možete prestati s treningom po rasporedu
- 3. Provjera “suhih hlača”* – dvije svrhe ove provjere su da dijete nagradite jer su mu hlače suhe i da vi provjerite da li je obavljena nužda u hlače ili ne. Pitajte dijete “da li su hlače suhe” i neka on sam osjeti suhoću materijala. Ovo

se može koristiti u razmaku od nekoliko minuta do jednog sata ovisi o djetetovom napretku. Suhoću hlača treba odmah nagraditi. Ako primijetite da se dijete pomokrilo odmah učinite ovu “provjeru”

4. *Pozitivna praksa za “nezgode”* – stručnjak dr. Foxx sugreria da se ova praksa koristi kod toaletnog treninga. Znači (nakon nezgode) uzmite dijete, brzo ga odvedite u kupaonicu i natrag pet ili više puta za redom

5. *Bilježenje podataka* – uvijek bilježite odlaske u kupaonu koji su uspješni. To će vam pomoći da ustanovite interval između potrebe za uriniranjem i pražnjenjem crijeva kod vašeg djeteta i pomoći će vam u treningu

Vjerujem da mnoga djeca mogu uspješno savladati toaletni trening bez potrebe za pozitivnom praksom za “nezgode”, iako je to efikasna procedura kod mnoge djece, pa tako i mog sina Lucasa.

Pozitivna praksa je zapravo tip prepravljanja u mnogim slučajevima jer služi kao oblik pozitivne kazne. Ali nemojte je koristiti na samom početku treninga. Prvo ustanovite da li trening po rasporedu i pozitivni potkrepljivači imaju pozitivan efekt, bez da morate koristiti bilo kakve negativne posljedice, poput gore navedenog postupka. Ako je dijete veliko može pružati otpor prema tom postupku ili se on ne može koristiti u školskom okruženju.

Važno je da imate jasno napisan plan, sve postupke koje koristite i da sve druge osobe koje se brinu o vašem djetetu koriste iste postupke.

Ako ne budete koristili pozitivnu praksu, budite mirni, ali i odlučni. Ako dijete doživi nezgodu nemojte na nikakav način omalovažavati dijete zbog nezgode. Osigurajte mu suhu odjeću i ne pridavajte previše pažnje nezgodi.

Druge tehnike

Raspored sa sličicama može biti uspješan kod neke djece tako da znaju kada slijedi odlazak u kupaonu.

Ako već koristite takav raspored osigurajte da postoji dodatna sličica za kupaonu tako da je dijete može koristiti kada mu je potrebna. Ako vaše dijete ima ograničeni interes možete ga naučiti da se nagne naprijed dok je na školjci ili da mu lagano pritisnete trbuh da mu olakšate trening.

Djeca koja stoje ili čučnu pri pražnjenju crijeva u pelene mogu imati koristi od postavljene stepenice pod njihove noge dok sjede na školjci. To je dobra ideja i za manju djecu, kojima noge ne dodiruju pod dok su na školjci.

Neka djeca vrlo dobro odgovaraju na gaćice sa svojim omiljenim likovima jer ne žele da se zaprljaju. Inače koristite obične bijele gaćice.

Štoperica je sredstvo koje se koristi za djecu koja provode previše vremena sjedeći na školjci. Ne biste trebali čekati više od pet minuta u koliko dijete ne obavi nuždu.

Također osigurajte da je kupaonica umirujuće mjesto za dijete.

Ako dijete iskazuje nepoželjna ponašanja kada je vrijeme za odlazak u kupaonicu vjerojatno ta soba nije dovoljno dobro uparena s potkrepljivačima. Ako je to slučaj, trebate krenuti korak u natrag i dijete obilno nagraditi ulaskom u kupaonicu i sjedenjem na školjci u zadanom rasporedu.

Trening kontrole crijeva

Dijete koje je usvojilo toaletni trening za uriniranje može spontano u isto vrijeme i obavljati veliku nuždu (to je razlog zašto bi dječaci također trebali sjediti na školjci za vrijeme treninga kontrole mjehura).

Ako se to događa, dijete treba opet snažno potkrijepiti zato što ono ne koristi pelene za vrijeme treninga pražnjenja crijeva.

Ako se nezgode u pražnjenju crijeva događaju nakon što je kontrola mjehura uspostavljena, utvrdite da li su potkrepljivači dovoljno snažni za dijete. Koristite najdraži potkrepljivač pri podučavanju kontrole pražnjenja crijeva da bi trening bio lakše savladan.

Ako to ne uspije, koristite pozitivnu praksu prvo čisteći dijete, a zatim ga odvedite u kupaonicu i do mjesta gdje se nezgoda dogodila - nekoliko puta za redom (pet do deset puta).

Kod mog sina smo koristili pozitivnu praksu kod treninga mjehura kad je imao četiri godine. Unutar mjesec-dva, Lucas je usvojio trening po rasporedu i mi smo bili oduševljeni.

Ali, nije imao kontrolu nad pražnjenjem crijeva. Nekoliko puta dnevno bi veliku nuždu obavio u gaćice. Čekao bih dok ga ja ne gledam, zatim otišao iz kauča, sagnuo se i obavio veliku nuždu. U to vrijeme sam bila frustrirana jer nismo postizali puno uspjeha.

Nakon tri-četiri mjeseca pozvala sam dr. Foxxa koji mi je preporučio da nađemo potkrepljivač koji je najsnažniji za njega i da koristimo pozitivnu praksu za veliku nuždu kada se dogodi. Tada sam ga (ako je Lucas obavio veliku nuždu u kupaoni) odvela u McDonalds i govorila mu kako sam ponosna na njega. Pozitivnu praksu za "nezgode" sam morala upotrijebiti samo dva puta jer je

Lucas vrlo brzo savladao i taj dio.

Trening po noći

Nakon što je vaše dijete usvojilo trening danju za uriniranje i pražnjenje crijeva možete krenuti na trening noću.

Ako imate sreće, dijete će se samo trenirati i buditi se u jutro suho. Nakon par dana što se budio sa suhom pelenom, možete mu dati samo gaćice umjesto pelene. Možete očekivati da će se nezgoda dogoditi još koji puta, ali skidanje pelene je važan sljedeći korak.

Ako to nije slučaj biti će vam potrebne dodatne strategije koje možete koristiti. Osigurajte veće količine tekućine djetetu u poslijepodnevnim satima, a zatim smanjite unutar dva sata prije spavanja.

Također važno je da dijete ima uravnoteženu rutinu odlaska na spavanje i ustajanja ujutro. To je teško kod djece s autizmom jer imaju poteškoće s spavanjem, pa ako se dijete budi noću, osigurajte da odmah odlazi u kupaonicu nakon buđenja.

Ako dijete ne uspijeva kontrolirati mjehur noću provjerite da li postoji kakva medicinska zapreka tome.

Nemojte posramljivati ili kažnjavati dijete ako po noći obavi nuždu u krevetu. Ako je dijete starije od deset godina koristite alarm za pelene ili konzultirajte stručnjaka u tom području.

Podučavanje djeteta da inicira uporabu kupaonice

Mnogi ljudi zaustavljaju trening nakon što dijete uspješno obavlja nuždu prema rasporedu. To znači da dijete ne mora naučiti da traži odlazak u kupaonu bez vaše pomoći. Ako vi pitate dijete svakih sat vremena ili dva da li mora u kupaonu, trening nije završen.

Kao i sa svim programima baziranim na ABA/VB pristupu morate pomoći djetetu da bude što samostalnije u savladavanju tih vještina, smanjujući raspored i druge poticaje koje koristite, ali s pažljivim planiranjem.

Ako dijete koristi sličice ili znakovni jezik (dok je na treningu po rasporedu) potaknite ga da znakuje "kupaonicu" ili da kaže "kupaonica" kada je vrijeme za odlazak u kupaonicu po rasporedu.

Kod odlaska put kupaonice zaustavite dijete dva ili tri puta, slegnite ramenima i pitajte ga "Kamo moramo ići?" ili "Kamo idemo?".

Dijete može odgovoriti riječima ili znakovnim jezikom. Učite ga vještini zahtijevanja za kupaonicu odnosno nuždu i svaki put kada je uspješno nagradite ga.

Nakon što je dijete uspješno u uriniranju po rasporedu od jednog sata i nije imao nezgodu dva ili tri dana možete raspored pomaknuti na 90 minuta. Kada i taj dio savladate interval se može povećati na dva sata. Ako uočite da se nezgode češće događaju krenite s dužim rasporedom sporije.

Da bi dijete osjetilo potrebu za nuždom i da bi inicirao sam odlaske u kupaonicu, intervali se trebaju povećati da bi se ta potreba javila. Za vrijeme treninga osigurajte da dijete uvijek pita za kupaonicu tako da i, kada niste u svojoj kući, ono može pronaći kupaonicu na nepoznatim mjestima/ u nepoznatu okolišu.

Rješavanje nezgoda nakon što je trening usvojen

Vrlo vjerojatno će se nezgode događati i to vas ne bi trebalo zabrinjavati. Ako se one češće javljaju trebate odmah pronaći uzrok da bi trening i dalje bio uspješan.

Prvo provjerite moguće želučane virusne tegobe ili infekcije mjehura. Ako dođe do promjena u prehrani to se također može događati (ako dijete konzumira više hrane nego inače). Također lijekovi i suplementi mogu utjecati na rad crijeva i mjehura.

Provjerite u vrtiću ili školi kako napreduje trening.

Ako dijete samo inicira odlaske u kupaonicu u školi i drugim situacijama, ne bi trebali više biti stavljeni na trening po rasporedu. Trening po rasporedu se često događa ako se dijete nađe u novoj školi i razredu gdje učenici idu u kupaonicu prije ili poslije užine ili za vrijeme odmora. Dijete koje je usvojilo trening neće ga morati sam inicirati jer već postoji određeni raspored odlaska. Možda će se tada javljati nezgode jer će morati ići u kupaoni izvan tog rasporeda. Dijete u tom slučaju sada ovisi o poticaju jer je stavljen na trening po rasporedu nakon što je usvojio toaletni trening.

Također ne pitajte dijete da li mora ići u kupaonu kroz dan. Umjesto toga pitajte takva pitanja kakva bi ste pitali dijete tipičnog razvoja kao npr. prije duge vožnje ili plivanja.

Ako otkrijete da se te nezgode događaju bez vidljivog razloga, u isto vrijeme svakog dana, vratite ga na raspored samo za taj dio dana.

Zadnje ljeto naš sin je imao više nezgoda za vrijeme plivanja u bazenu. U tom slučaju obukli smo mu gaćice ispod kupaćeg da služi kao barijera i odlučili smo da koristimo trening po rasporedu samo kad smo išli na plivanje. Išli smo u kupaonu prije nego što smo obukli kupaći preko gaćica i nakon svakog sata u bazenu opet, prije nego što bi smio ići u bazen. Ostatak dana nismo koristili trening prema rasporedu niti ga pitali često da li treba ići.

Koliko trening traje?

Usvajanje toaletnog treninga ovisi o djetetu.

Može trajati danima, tjednima ili mjesecima, ali ne bi trebalo trajati godinama. Kada radite, po planu, nemojte odustajati. Ponovo pogledajte plan, promijenite ga ako treba, ali nemojte odustati. Ova vještina je potrebna vašem djetetu više nego bilo koja i vi mu možete pomoći da je uspješno usvoji.

Podučavanje drugih vještina samozbrinjavanja

Pranje ruku i oblačenje su vještine koje su također važne uz toaletni trening. Vještine samozbrinjavanja – od pranja ruku, vješanja odjeće, korištenje jedaćeg pribora ili oblačenje majice su vještine koje se moraju naučiti, ali na različit način od jezičnih vještina. Te vještine su zbir više manjih vještina koje su vezane jedna uz drugu.

Mi smo pokušavali naučiti našeg sina od operiranja ruke doslovce godinama. Točnije, četiri godine!

Pokušali smo koristiti verbalno poticanje za svaki korak u toj vještini, stavljali smo sličice iznad umivaonika, ali on tu vještinu nije naučio do svoje šeste godine kada je krenuo u školu u kojoj su radili na principima primijenjene analize ponašanja.

Pokazalo se da verbalno poticanje i korištenje sličica nije primjeren način za podučavanje tako složene vještine kao što je pranje ruku. One se najbolje podučavaju razvijanjem analize zadatka, fizičkim poticanjem koliko je potrebno, i postupnim smanjivanjem fizičkog poticanja. Kada djetetu kažete da opere ruke, nemojte govoriti tijekom izvršenja cijele radnje - cilj je da dijete pojedine korake izvrši samostalno i to zato što se verbalni poticaji teško ublažavaju.

U vrijeme kada je Lucas učio prati ruke u školi ja sam završavala edukaciju iz ABA-e i učila o analizi zadatka. Kada podučavate dijete vještini koja se sastoji od više manjih koraka ona je vrlo korisna. Najbolja knjiga koja vam pri tome može pomoći je *The Pyramid Approach to Education: lesson Plans for Young Children*

(Bondy, 2002).

Stvorite vlastitu analizu zadatka tako što ćete zapisivati svaki od koraka u složenoj vještini. Pomoći će vam ako promatrate drugo dijete koje je tu vještinu već usvojilo.

Evo primjera za pranje ruku:

- Priprema ruke i otvara vodu
- Stavlja desnu ruku na pumpicu sapuna, a lijevu ispod pumpice
- Pritisne pumpicu dva puta
- Trlja ruke deset sekundi
- Stavlja ruke ispod slavine da ispere sapun
- Zatvara slavinu
- Uzima ručnik i briše obje ruke
- Vraća ručnik na njegovo mjesto

Kada radite na ovoj vještini koristite istu vrstu sapuna (na pumpicu ili obični sapun) i držite ga na istom mjestu na umivaoniku. Važno je da svi koriste isti postupak u podučavanju tako da se korišteni poticaji ne mogu oslabiti.

Ne podučavajte svaki korak zasebno, podučavajte kao jednu aktivnost ili proces. Dijete treba dobiti osjećaj za cijeli proces i mora upamtiti korake po određenom redu. Možete mu pomoći stojeći iza njega i potičući ga pridržavajući mu ruke i dlanove onoliko koliko je potrebno da se spriječe pogreške i da koraci slijede do kraja.

Analiza zadatka može biti korisna kod podučavanja i drugih vještina, kao npr. pospremanja svojeg pladnja nakon jela ili pospremanja igračaka. Raščlanite vještinu na manje korake koje dijete može naučiti i koristite isti postupak. Podučavala sam 14-godišnjeg dječaka s Downovim sindromom da postavi stol u školi. Prvo sam pitala učiteljicu kojim redom želi da se stol postavlja. Učiteljica je priznala da o tom procesu nije razmišljala u takvim detaljima. Objasnila sam joj da želim znati kojim načinom će se postavljati stol tako da mogu poticati dijete dok uči i polako oslabiti poticanje dok on usvaja vještinu.

Isti postupak se može koristiti kod podučavanje drugih vještina, poput oblačenja i svlačenja. Također možete koristiti tehniku "nizanja odostraga" tako da dijete prvo napravi zadnji korak u vještini, nakon što vi napravite ostalo. Nakon toga dijete kreće na zadnja dva koraka.

Kada podučavate skidanje cipela, cipele prvo vi odvežite i oslabite vezice tako

da dijete mora samo učiniti zadnji korak, skinuti ih. Slično i s čarapama.

Kod oblačenja i svlačenja koristite veću odjeću tako da ona pruža manji otpor djetetu pri usvajanju vještine. Zapamtite da uvijek koristite fizičko poticanje tako da dijete zna što treba učiniti. Na mnogo načina, toaletni trening i trening vještina samozbrinjavanja su važni kao i jezične vještine.

Što je dijete samostalnije u njima, imati će veće mogućnosti u budućnosti. Također vi se tada možete fokusirati na podučavanje jezika i akademskih vještina.

ZAVRŠNE MISLI

U knjizi sam pokušala objasniti način na koji sami možete provoditi program za vaše dijete baziran na VB pristupu koji će pomoći djetetu da napreduje i uči. Kao što i sami vidite, napraviti plan je lakši dio. Ne postoji lijek za autizam, tako da će on ostati u vašem životu i životu vaše obitelji kao činjenica.

Ali, to nije nepopravljiva tragedija. U ovom poglavlju želim vam se obratiti kao majka djeteta s autizmom umjesto bihevioralnog terapeuta.

Prihvatite dijagnozu odmah

Što ranije prihvatite da vaše dijete ima poteškoće brže ćete mu moći pomoći. Znajte da će vam se život promijeniti i biti drugačiji nego što ste ikad zamišljali, ali nikad ne gubite nadu da će vaše dijete voditi ispunjen i produktivan život.

Prijatelj mi je davno rekao da kada dobiješ dijagnozu autizma za svoje dijete, ulaziš u novi svijet u kojemu je centar upravo autizam.

To je bilo točno i u mom slučaju, jer sam počela sve prilagođavati njegovoj dijagnozi. Sjećala sam se da se nešto dogodilo godinu dana prije dijagnoze ili šest mjeseci prije nje. Znam da je teško prihvatiti da će vam se život u potpunosti promijeniti, ali što to brže prihvatite, bolje je. Zaista je činjenica da dijagnoza autizma mijenja sve u vašoj obiteljskoj dinamici.

Ali, u tome niste sami!

Sjećam se da mi je psiholog rekao nakon dijagnoze da moram žalovati jer moj sin nije tipično dijete i neće imati tipični razvoj, tako da ni moj život majke neće niti tipičan.

Rekla sam da nisam spremna odustati od "normalnog života" i da ću jedino

žalovati za njegovim predškolskim godinama. Ne mogu- kada ima tri godine - žalovati njegovu cijelu budućnost. Bila sam uvjeren da će se moj sin s intenzivnom terapijom u potpunosti oporaviti.

Trebala sam ostati optimistična jer je moj muž imao drugi stav. Nakon povratka od pedijatra, kad smo dobili dijagnozu, rekao je "Valjda se neće nikada oženiti ili ići na fakultet", "Trebati će živjeti s nama cijeli život". Rekla sam mu da zašuti, nisam htjela to slušati. Moj cilj je bio osigurati mu intenzivnu terapiju i živjeti dan za danom.

Nakon dijagnoze zamišljala sam Lucasov oporavak i tulum kojeg bi priredila kada "ozdravi". Smatrala sam da je moj muž ekstremno pesimističan. Takva reakcija na dijagnozu autizma je vrlo česta kod mnogih obitelji. Jedan roditelj može biti optimističan, pa čak i nerealan, dok drugi ima drugačiji stav. Na kraju, moj optimizam i pesimizam mog muža su se uravnotežili tek kada smo počeli slušati nade, strahove i snove za našeg sina.

Naš život se u potpunosti promijenio.

Kada je moj sin dobio dijagnozu radila sam kao medicinska sestra. Sada sedam godina kasnije postala sam bihevioralni terapeut i osnivač Društva za autizam u našem okrugu.

Definiranje neuspjeha

Nemojte razmišljati o sebi ili svom djetetu kao o neuspjehu ako se on ne "oporavi" od autizma, ili ako mu je potrebno puno pomoći u školi, ili ako ne razvije govor.

Moja prijateljica Carol ima sina s blagim autizmom. Ona je moja prva "prijateljica kroz autizam" nakon što mi je netko dao njezin broj nakon terapije s Lucasom. U narednim godinama Carol i ja smo provele puno vremena zajedno. Carol je bila ta koja je otišla na radionicu dr. Carbonea i dala mi prve informacije o VB pristupu. Ponekad se pitam kako bi moj život izgledao da je nisam upoznala. Ipak, unatoč njenoj potpori, našem izuzetnom trudu i radu, naši sinovi se još uvijek nisu razlikuju od njihovih vršnjaka. Ako bi intenzivan rad "liječio autizam", naši sinovi bi već bili izliječeni.

Razgovarala sam s puno roditelja djece koja su odlično napredovala s ovom terapijom i neki od njih više nemaju dijagnozu autizma. Ali, i s najboljim programom rada većina djece se neće oporaviti u potpunosti. Nakon što sam radila s više od stotinu djece, mogu reći da sam sreća samo par njih za koje bih rekla da su "ozdravili". Iz tog razloga smatram da ozdravljenje ne bi trebao biti

naš prvi cilj.

Ipak, većina djece jako dobro napreduje s ABA terapijom i to je razlog zašto je treba koristiti. Ali, neka djeca napreduju više, neka manje. Nemojte uspoređivati vaše dijete s drugom djecom. Umjesto toga gledajte djetetove jake strane da biste mogli ojačati one slabije.

Ponekad je najbolja stvar koju možete učiniti za vaše dijete je da ignorirate što vam druge osobe govore. Neki profesionalci ili terapeuti će vam reći da vam je dijete visoko funkcionalno ili nisko funkcionalno te da neće imati koristi od ABA/VB pristupa.

Moje iskustvo mi govori drugačije; bez obzira gdje se vaše dijete nalazi na spektru ova terapija svakako pomaže. Neki roditelji djece s Aspergerovim sindromom ili PDD se ne žele uključiti u grupe potpore namijenjene roditeljima djece s autizmom jer su njihova djeca “nisko funkcionirajuća”.

Raditi takve usporedbe je kao da uspoređujete različite oblike raka. Iako postoje različite dijagnoze raka, svaka od njih je opasna.

Da budem iskrena, nisam sigurna što “visoko funkcionalni” autizam znači. Prije sam smatrala da je moj sin visoko funkcionalan jer je išao u vrtić s normalnom djecom i izgledao “normalno”. Nije imao puno stereotipnih radnji, nije bio agresivan niti autoagresivan. Ipak, dijagnoza je bila umjereni autizam, tako da izraz visoko funkcionalni nisam više koristila.

Također, koristila sam mog sina kao referencu prema kojoj bi procijenila drugu djecu.

Ako je on bio na sredini drugu djecu sam gledala kao visoko ili nisko funkcionalne. Ali kada sam krenula sa sinom u školu koja radi na temelju principa primijenjene bihavioralne analize vidjela sam jedno dijete koje nije moglo sjediti na stolici u sobi za vrijeme rada. Baca se po podu i osoblje ga je smirivalo. Nakon toga sam razmišljala da možda ta škola za moga sina nije odgovarajuća jer je on visoko funkcionalan.

Nakon što sam to objasnila direktoru škole, jer sam smatrala da će on nazadovati u toj grupi, on mi je objasnio da taj dječak čita, ima matematičke vještine na razini dobi i koristi jezik u većoj mjeri nego moj sin.

Tada sam odbacila te termine. Djeca imaju različito razvijene vještine, u nekima bolje napreduju dok u nekima slabije tako da taj izraz nema smisla upotrebljavati.

Ako dijete zaista nema puno ponašanja koja odskoču od druge djece moguće je

da će roditelji odlučiti sakriti dijagnozu i odbijati pomoć kakvu primaju druga djeca.

Važno je, bez obzira koje su poteškoće prisutne i u kojem obimu, da svako dijete dobije odgovarajuću terapiju.

KORISTITE ŠTO VIŠE TERAPIJE, ŠTO BRŽE MOŽETE!

Kad je moj sin dobio dijagnozu nisam smatrala da će mu biti potrebno toliko pomoći te sam očekivala da će se oporaviti.

Nakon jedne radionice dr. Dunlap mi je rekla , iako je to možda istina, da tretiram njegovu dijagnozu kao najteži oblik autizma. Rekla mi je da je vidjela trogodišnjake koji su bili slični Lucasu koji su se oporavili do osme godine i one koji nisu.

Također je vidjela djecu koja su bila okarakterizirana dijagnozom “teški” autizam koja su se također oporavila do svoje osme godine. Navela mi je da često djeca koja imaju blaži oblik ne dobivaju toliko terapije kao djeca s težim oblikom što na kraju može utjecati na njihov napredak.

Također mi je rekla da nikada neću požaliti što sam sinu dala intenzivniji oblik terapije nago što je trebao, ali ako mu ne osiguram dovoljno terapije to ću si sigurno prebacivati u budućnosti. Morati ćete puno toga sami učiniti za svoje dijete i ne odustajati u svojoj namjeri.

Budite spremni biti odvjetnik za svoje dijete

Najvažnije što vam mogu reći je da ćete morati biti odvjetnik za svoje dijete, tražiti i zahtijevati svoja prava da bi dobio potrebnu njegu.

Ako ste sretni da ne morate prolaziti kroz to, sjetite se da su prije vas bila majke koje su se izborile za ta prava.

Nakon što je moj sin dobio dijagnozu s tri godine, činilo mi se da se na svakom koraku borim za njega. Naučila sam da naš obrazovni sistem nije idealan. U narednim mjesecima našla sam se u pravnoj borbi, s odvjetnicima i svjedocima. To mi je bilo čudno jer sam na papiru imala sve potrebne dokaze da moje dijete dobije potrebnu terapiju.

Imala sam potporu svoje obitelji koja je živjela u okolici, financijske mogućnosti, internet i mogućnost da obavim privatne procjene i snalazim se u sustavu.

Smatrala sam da problem u obrazovanju neće biti pretežak za mene.

Ali bila sam u krivu.

Izuzetno je bilo teško osigurati mome sinu ono što zaslužuje! I skupocjeno, jer ne postoje pro-bono odvjetnici za djecu s posebnim potrebama. U našem okrugu nije postojala škola ili centar koji je pružao ABA terapiju te smo se

morali izboriti za tu opciju. Neke druge obitelji su se odselile u one države gdje postoje bolji program. Vrlo često o tim programima odlučuju školski administrator ili članovi školskog vijeća koji se mijenjaju. Tako da selidba ne znači da će u vašem okrugu postojati dobar program duže vrijeme. Također financijske mogućnosti se mijenjaju s vremenom.

Morate blisko surađivati sa školom vašeg djeteta da biste osigurali najbolju moguću njegu i terapiju. To se ne događa preko noći i morate biti strpljivi. Budite asertivni, ali ne i agresivni u tome. Ponekad ćete morati pristajati i na kompromise.

Jedan tretman u jedno vrijeme

Ono što mnogi roditelji čine je da počnu s više različitih programa ili terapija odjedanput nakon što dobiju dijagnozu.

Iako shvaćam da želite pružiti najbolje svom djetetu, kada se radi o autizmu pragmatičniji pristup daje najbolje rezultate.

Započnite s ABA/VB pristupom i gledajte kako vaše dijete reagira na njega.

Postoje brojni drugi tretmani kao dijete, lijekovi, biomedicinski tretmani, senzorna terapija i sl.

Ako sve terapije koristite simultano nećete znati koja je efikasna, a koja nije. Pedijatar mog sina je preporučio lijekove kao oblik tretmana, ali ih tada nismo koristili. Kako je izuzetno dobro napredovao s ABA terapijom, da smo uzimali lijekove ne bismo bili sigurni što je omogućilo takav napredak.

Proteklih godina smo probali više desetaka lijekova, od kojih većina ima neželjene nuspojave. Svaki lijek se mora probati odvojeno tako da možete pratiti njegov utjecaj na vaše dijete. Također bilježite moguće promjene, doze lijeka i ostalo dok ih koristite.

Važno je znati kada stati s nekim tretmanom ili započeti s još jednim.

Neka djeca su godinama na dijeti koja se bazira na namirnicama bez gluteina i kazeina, ali i dalje imaju izrazita nepoželjna ponašanja.

Iako nisam protiv netradicionalnih i biomedicinskih tretmana jer pomažu djeci, moj prvi izbor je bihevioralni program, dok druge tretmane uvodite jedan po jedan.

Naučite što više možete o tretmanima vaše djece

Nakon što je moj sin krenuo s ABA-om, njegov terapeut mi je preporučio da budem prisutna za vrijeme terapije i da polako učim. Također mi je preporučio

dadilju koja bi čuvala mog starijeg sina tako da imam vremena provoditi terapiju sa svojim sinom.

Za mene je to bio dobar savjet, jer sam na kraju dobila certifikat za bihevioralnog terapeuta. Uvijek sam prisustvovala radu terapeuta s mojim sinom da bih što bolje imala uvid u njegov napredak i način rada.

Ako ste terapeut koji radi s djecom morate svakako uključiti roditelje u taj proces. Dajte im potrebne materijale i neka promatraju vaš rad. Uključite ih što je više moguće jer će oni biti uz to dijete puno duže nego bilo koji terapeut.

Pazite na sebe!

Autizam može preuzeti vaš cijeli život.

Ne možete obaviti sve potrebno u jednom danu.

Uključite članove obitelji u učenje o terapijama, konferencije i seminare. Dajte im knjige da čitaju tako da znaju što želite postići u radu s vašim djetetom.

Moji roditelji su mi bili velika podrška i često su prisustvovali raznim seminarima. Moja sestra je tu bila uz mene kada sam bila frustrirana i iscrpljena cijelim tim procesom.

Vrlo rano sam dobila savjet za bračno savjetovanje.

Naš pedijatar je smatrao da će to biti važan dio koji će nam pomoći u odgoju sina i održavanju stabilne obitelji.

Muš i ja smo posjećivali savjetovalište i to je bilo odlično mjesto da se naučimo nositi s tugom kao i sa strahom vezanim uz budućnost našeg sina. Iako se mnogi roditelji razdvoje nakon što dobiju dijagnozu, naš brak je postao jači. Morali smo zajedno surađivati da bi naš sin napredovao. Svakako preporučam takav oblik pomoći svim roditeljima.

Također postoje grupe potpore, u vašoj zajednici ili na internetu. Veliku potporu sam našla u roditeljima s internetskih foruma.

Trenutno tražim pomoć od roditelja koji će mi pomoći da razdoblje puberteta prođe što bezbolnije za moga sina.

Niste u ovome sami i uvijek možete potražiti savjet od drugih roditelja.

Zapamtite: razmišljate dan za danom!

Ovo nije sprint, već dugi maraton. Trebate naći svoj tempo jer vam vjerojatno slijede godine terapije i različitih poteškoća. Uvijek imajte na umu da vam je cilj da vaše dijete ima ispunjen i samostalan život.

Najljepša hvala našoj Asistentici što je prevela ovu knjigu!

DIRA forum

